

Magyar Helsinki Bizottság

HATÉKONY JOGI SEGÍTSÉGNYÚJTÁS A KÉNYSZERINTÉZKEDÉSEKKEL KAPCSOLATOS ELJÁRÁSOKBAN

HÁTTÉRANYAG SZAKÉRTŐI MEGBESZÉLÉSRE
2018. július

***** MUNKAANYAG, NYILVÁNOSSÁGRA NEM HOZHATÓ *****

Az Európai Unió támogatásával

Tartalom

1. A háttéranyag célja	3
2. Statisztikai adatok: csökkenő számok és területi különbségek	4
3. A bírói döntések tartalma – korábbi kutatási eredmények	8
3.1. A bírói döntések indokolása a különös elrendelési okok kapcsán.....	10
3.1.1. <i>A szökés, elrejtőzés veszélye</i>	10
3.1.2. <i>Az eljárás meghúzásának veszélye</i>	11
3.1.3. <i>A bűnisméltetés veszélye</i>	12
3.1.4. <i>Az indokolás ismétlődése és hiánya</i>	13
3.2. A védői és az ügyészi érvekre való reflektálás	13
3.3. Alternatív kényszerintézkedések	14
4. Eljárási kérdések	15
4.1. Az ügy anyagaihoz való hozzáférés	15
4.1.1. <i>Az átadandó anyagok köre és a rendelkezésre bocsátás módja</i>	16
4.1.2. <i>A rendelkezésre bocsátás dokumentálása és igazolása</i>	19
4.1.3. <i>A rendelkezésre bocsátás időszerűsége</i>	20
4.1.4. <i>A nyomozási bíró szerepe</i>	21
4.1.5. <i>Jogorvoslat</i>	22
4.2. Az ülésen való részvétel és az arról való értesítés	23
4.3. Jogorvoslati lehetőségek és a másodfokú döntés.....	24
4.4. A letartóztatás hossza.....	25
4.4.1. <i>A letartóztatás hossza és a soronkívüliség elve</i>	25
4.4.2. <i>A „korlátlan” előzetes letartóztatás</i>	26
5. Nemzetközi visszhang	27

Jelen háttéranyag az Európai Unió anyagi támogatásával készült. Tartalmáért a kizárólagos felelősséget a Magyar Helsinki Bizottság viseli, az semmilyen vonatkozásban nem tekinthető úgy, mint amely az Európai Unió álláspontját tükrözi.

1. A háttéranyag célja

A Magyar Helsinki Bizottság egyik kiemelt stratégiai célja, hogy csökkenjen az indokolatlan előzetes letartóztatások száma Magyarországon, az előzetes letartóztatás szabályozása és gyakorlata feleljen meg az Emberi Jogok Európai Bírósága által meghatározott sztenderdeknek, valamint hogy a magyar jogszabályok megfelelő módon ültessék át a vonatkozó európai uniós irányelvek rendelkezéseit.

Szervezetünk az elmúlt években számos, az előzetes letartóztatással és a hatékony védelemhez való joggal kapcsolatos hazai és nemzetközi kutatási projektben vett részt, ügyvédek pedig sikerrel képviseltek kérelmezőket stratégiai pereinkben, amelyekben az Emberi Jogok Európai Bírósága rendre megállapította, hogy a kérelmezők előzetes letartóztatása sértette az Emberi Jogok Európai Egyezményének 5. Cikkét,¹ mindeközben rámutatva a strukturális problémákra is. Rendszeresen véleményezzük az előzetes letartóztatáshoz és a hatékony védelemhez való joghoz kapcsolódó jogalkotási lépéseket, szükség esetén kezdeményezve azok alkotmányossági felülvizsgálatát. A közvélemény és a különböző nemzetközi szervezetek tájékoztatása mellett a büntetőeljárás szereplőivel is törekszünk a jó szakmai együttműködésre, például bírának és ügyvédeknek szóló, az Emberi Jogok Európai Bíróságának előzetes letartóztatással kapcsolatos gyakorlatát bemutató kézikönyv² összeállításával, illetve képzések tartása útján.

A közelmúltban két, az Európai Unió által finanszírozott kutatási projektben vettünk részt, amelyek keretében az előzetes letartóztatás hazai gyakorlatát vizsgáltuk:

- Partnerként vettünk részt a Fair Trials³ által koordinált, „Az előzetes letartóztatás gyakorlata: az alternatív kényszerintézkedések és a bírói döntéshozatal vizsgálata” című nemzetközi projektben, amelynek célja az előzetes letartóztatással kapcsolatos bírói döntéshozatal minőségének vizsgálata volt tíz európai uniós tagállamban. A projekt keretében a magyar jogszabályi környezet, a kapcsolódó bírósági gyakorlat és a statisztikai adatok áttekintése mellett ügyvédek körében végzett kérdőíves felmérés, ügyészekkel és bírákkal készített interjúk, valamint több mint száz, 2013-ban és 2014-ben jogerősen lezárult büntetőügy iratainak áttekintése alapján elemeztük az előzetes letartóztatással kapcsolatos hazai gyakorlatot. A magyar kutatási eredményeket bemutató jelentésünket 2015 októberében tettük közzé.⁴
- A „7. cikk – A büntetőügyek irataihoz való hozzáférés Magyarországon” című kutatási projektünk célja az volt, hogy megvizsgáljuk a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról szóló 2012/13/EU irányelv 7. (az ügy anyagaiba való betekintés jogát biztosító) cikkének érvényesülését Magyarországon. A projekt bírákkal, ügyészekkel és ügyvédekkel készített interjúk, valamint iratkutatás segítségével kívánta megvizsgálni, hogy vannak-e jogszabályi és gyakorlati hiányosságok a büntetőügyek irataihoz való hozzáférés terén

¹ Például: *A.B. kontra Magyarország* (Application no. 33292/09, Judgment of 16 April 2013), *Baksza kontra Magyarország* (Application no. 59196/08, Judgment of 23 April 2013), *Bandur kontra Magyarország* (Application no. 50130/12, Judgment of 5 July 2016), *Darvas kontra Magyarország* (Application no. 19547/07, Judgment of 11 January 2011), *Kovács Ferencné kontra Magyarország* (Application no. 19325/09, Judgment of 20 December 2011), *X.Y. kontra Magyarország* (Application no. 43888/08, Judgment of 19 March 2013).

² Kádár András Kristóf – Kirs Eszter – Lukovics Adél – Moldova Zsófia – M. Tóth Balázs: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának előzetes letartóztatással kapcsolatos gyakorlata – Kézikönyv ügyvédek számára / Kézikönyv bírák számára*. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2014, <https://www.helsinki.hu/az-emberi-jogok-europai-birosaganak-elozetes-letartoztatással-kapcsolatos-gyakorlata/>

³ <https://www.fairtrials.org/>

⁴ Fazekas Tamás – Kádár András Kristóf – Novoszádek Nóra: *Az előzetes letartóztatás gyakorlata: az alternatív kényszerintézkedések és a bírói döntéshozatal vizsgálata. Kutatási jelentés – Magyarország*. Magyar Helsinki Bizottság, 2015. október, http://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/MHB_kutatasi_jelentes_elozetes_letartoztatás_2015.pdf. A kutatási eredmények összefoglalását rövidebben lásd még: Kádár András Kristóf – Novoszádek Nóra: *Az előzetes letartóztatás hazai gyakorlata – A Magyar Helsinki Bizottság kutatásának főbb eredményei. Kriminológiai Közlemények 76.*, 109–126. o., <https://drive.google.com/file/d/0B2SNd0aaBWEnSFRVSTNXVS05Qzq/view>.

Magyarországon, és ha igen, milyen módon lehetne ezeket megoldani. A projekt keretében készült kutatási jelentésünket 2017-ben publikáltuk.⁵

Jelen háttéranyag egy 2017-ben indult, „*Hatékony jogi segítségnyújtás a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos eljárásokban*” című, szintén az Európai Unió által támogatott és a Fair Trials által koordinált projektünk keretében íródott, a projekt keretében létrehozandó szakértői munkacsoport első megbeszélésére. Az anyag célja egyrészt a fent említett korábbi kutatási eredményeink összefoglalása, az azóta eltelt időszak fejleményeinek bemutatása, és annak rövid elemzése, hogy a 2018. július 1-jével a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: régi Be.) helyébe lépő, a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: új Be.) és végrehajtási rendeletei mennyiben látszanak orvosolni a korábban feltárt jogszabályi és gyakorlati hiányosságokat.

A korábbi kutatási eredmények azt mutatták, hogy számos tényező nehezíti a hatékony jogi segítségnyújtást a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos eljárásokban, például az ügy anyagaihoz való hozzáféréssel kapcsolatos nehézségek, a védők távolmaradása a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos ülésekről, vagy éppen az, hogy a bíróságok sok esetben kevésbé fogékonyak a védői érvekre az ügyész érveivel képest, amikor a kényszerintézkedésekről dönteniük kell. Jelen háttéranyag célja így annak feltérképezése is, hogy milyen jogi és gyakorlati akadályokat kell felszámolni, illetve milyen további lépéseket lehet tenni annak érdekében, hogy a hatékony védelemhez való jog a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos eljárásokban is minél inkább érvényesülni tudjon.

2. Statisztikai adatok: csökkenő számok és területi különbségek

2017. december 31-én 3 401-en voltak előzetes letartóztatásban Magyarországon, ami a teljes börtönnépesség 20%-át jelentette. Az előző évekhez képest ez jelentős csökkenés, követve a 2014-ben kezdődött trendet: 2013. december 31-én az előzetes letartóztatásban lévőek száma még 5 053 volt (ez a teljes börtönnépesség 28%-át jelentette), azóta a számok folyamatosan javulnak.

1. táblázat – Az előzetes letartóztatottak száma és aránya az összes fogvatartotthoz képest⁶

Dátum	Az előzetes letartóztatottak száma	Az előzetes letartóztatottak aránya az összes fogvatartott átlagos számához képest
2010. december 31.	4 803	29,6%
2011. december 31.	4 875	28,4%
2012. december 31.	4 888	27,9%
2013. december 31.	5 053	28,0%
2014. december 31.	4 400	24,6%
2015. december 31.	3 978	22,8%
2016. december 31.	3 646	20,6%
2017. december 31.	3 401	20,0%

A fenti folyamat egyrészt annak köszönhető, hogy **az előzetes letartóztatás elrendelésére irányuló ügyési indítványok száma a nyomozati szakban az elmúlt években**, szintén 2014-től kezdődően **folyamatosan csökken** – 2013 és 2016 között több mint 27%-kal. (A 2017-es adatok még nem állnak rendelkezésünkre, de információink szerint a trend nem változott.) Fontos

⁵ Kádár András Kristóf – Novoszákék Nóra: 7. cikk – A büntetőügyek irataihoz való hozzáférés a nyomozati szakban Magyarországon. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2017, https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/MHB_Article_7_kutatasi_jelentes_2017_HUN.pdf

⁶ A 2010–2015 közötti adatok forrása: a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága által közzétett adatok (<http://bv.gov.hu/sajtoszoba>). A 2016-os adatok forrása: *Évkönyv – Büntetés-végrehajtási Szervezet – 2016*, <http://bv.gov.hu/download/3/2f/c1000/A%20B%C3%BCntet%C3%A9s-v%C3%A9grehajt%C3%A1si%20Szervezet%20%C3%89vk%C3%B6nyve%202016.pdf>, 18. o. A 2017-es adatok forrása: *Évkönyv – Büntetés-végrehajtási Szervezet – 2017*, <http://bv.gov.hu/download/9/f0/32000/A%20B%C3%BCntet%C3%A9s-v%C3%A9grehajt%C3%A1si%20Szervezet%20%C3%89vk%C3%B6nyve%202017.pdf>, 17. o.

megemlíteni, hogy ezzel párhuzamosan az előzetes letartóztatás elrendelésére tett rendőri előterjesztések száma is jelentősen csökkent, 2013 és 2016 között több mint 26%-kal. A rendőri előterjesztések sikerességi rátája – vagyis az ügyészek általi elfogadásának aránya – 2013-hoz képest 2014-ben és 2015-ben szintén csökkent, 2016-ban viszont némileg növekedett.

A másik ok, hogy **csökkent az ügyészi indítványok „sikerességi rátája”, és így a nyomozati szakban a bíróság által elrendelt előzetes letartóztatások száma is.** Az ügyészi indítványok sikeressége éveken keresztül országosan is igen magas, 90% feletti volt, de 2014 óta e téren is csökkenő tendencia figyelhető meg, 2015-ben pedig 90% alá csökkent az országos átlag. Ezzel párhuzamosan a vádemelés előtt ügyészi indítvány alapján elrendelt előzetes letartóztatások száma is 31%-kal csökkent 2013 és 2016 között.

2. táblázat – Az előzetes letartóztatással kapcsolatos rendőri előterjesztések, ügyészi indítványok és bírósági döntések a vádemelés előtt⁷

Év	Előzetes letartóztatás elrendelésére tett rendőri előterjesztések száma	A rendőri előterjesztések sikeressége	Előzetes letartóztatás elrendelésére tett ügyészi indítványok száma ⁸	Ügyészi indítvány alapján elrendelt előzetes letartóztatások száma	Az ügyészi indítványok sikeressége
2010	7 368	82,5%	6 355	5 885	92,6%
2011	7 417	80,6%	6 245	5 712	91,5%
2012	7 332	77,7%	5 861	5 334	91,0%
2013	8 051	80,0%	6 673	6 098	91,4%
2014	6 579	78,2%	5 319	4 836	90,9%
2015	6 205	78,0%	5 075	4 453	87,7%
2016	5 936	78,9%	4 846	4 199	86,6%

Az ügyészi indítványok kapcsán kiemelendő továbbá, hogy bár országosan folyamatosan csökken az ügyész indítványok sikerességi rátája, nagy **területi eltérések** mutatkoznak. 2015-ben például Vas megyében ez az érték 100%, Békés megyében pedig 99% volt, miközben a legtöbb előzetes letartóztatással kapcsolatos indítványról döntő fővárosi bíróságon (ami a Budai Központ Kerületi Bíróság nyomozási bírói csoportját jelenti) ugyanez az arány 81,8% volt. Ugyanakkor ezeknek az adatoknak az elemzésénél azt is figyelembe kell venni, hogy a rendőri előterjesztések sikeressége az egyes megyékben hogyan alakul. Az említett 2015-ös évben például Vas megyében a rendőri előterjesztések sikeressége 53,6%, miközben az országos átlag 78%, vagyis itt az ügyészi „szűrő” erősebb volt az átlagnál. Ugyanebben az évben az említett Békés megyében viszont 91,7% volt a rendőri előterjesztések sikerességi aránya, így itt a magas ügyészi sikerességi ráta részben magyarázható azzal, hogy az ügyészség eleve csak azokat az ügyeket „engedte” a nyomozási bíró elé, ahol az előzetes letartóztatás mindenképp indokoltnak látszott.⁹

Az alábbi táblázatban közzétett, elérhető legfrissebb, 2016-os adatok azt mutatják, hogy **számos megyében továbbra is 90% feletti az ügyészi indítványok sikerességi aránya, miközben a fővárosban ez az arány 80% alá csökkent.** Ami a legmagasabb, 95% feletti ügyészi sikerességi arányokat mutató (késsel jelölt) megyéket illeti, a rendőri előterjesztések sikerességi aránya három esetben az országos átlag alatt, három esetben viszont az országos átlag felett volt 2016-ban, tehát olyan következtetést nem lehet levonni, hogy azokban a megyékben, ahol magasabb az ügyészi indítványok sikerességének aránya, ott ennek „ellensúlyaként” általában alacsony a rendőri előterjesztések sikerességi rátája.

⁷ A 2010–2015 közötti adatok forrása: *Ügyészségi statisztikai tájékoztató (büntetőjogi szakterület) 2015*, Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály, <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok8724.pdf>, 48. o., 57. tábla. A 2016-os adat forrása: a Legfőbb Ügyészség válasza egy adatkérésre.

⁸ Ebbe a számba a rendőri előterjesztés nélkül tett ügyészi indítványok is beleszámítanak, amelyeket a táblázatban nem tüntettünk fel külön.

⁹ Forrás: *Ügyészségi statisztikai tájékoztató (büntetőjogi szakterület) 2015*, Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály, <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok8724.pdf>, 48. o., 57. tábla.

3. táblázat – Az előzetes letartóztatással kapcsolatos rendőri előterjesztések, ügyészi indítványok és bírósági döntések a vádemelés előtt 2016-ban, megyénkénti bontásban¹⁰

	Előzetes letartóztatás elrendelésére tett rendőri előterjesztések száma	A rendőri előterjesztések sikeressége	Előzetes letartóztatás elrendelésére tett ügyészi indítványok száma ¹¹	Ügyészi indítvány alapján elrendelt előzetes letartóztatások száma	Az ügyészi indítványok sikeressége
Budapest	1 809	75,3%	1 392	1 066	76,6%
Baranya	133	80,5%	111	106	95,5%
Bács-Kiskun	490	80,8%	423	400	94,6%
Békés	93	87,1%	83	77	92,8%
Borsod-Abaúj-Zemplén	307	90,2%	287	275	95,8%
Csongrád	341	82,7%	285	270	94,7%
Fejér	204	77,0%	160	123	76,9%
Győr-Moson-Sopron	154	84,4%	132	130	98,5%
Hajdú-Bihar	335	85,1%	294	265	90,1%
Heves	177	88,1%	163	121	74,2%
Jász-Nagykun-Szolnok	220	79,5%	184	160	87,0%
Komárom-Esztergom	188	73,9%	143	140	97,9%
Nógrád	140	72,9%	106	96	90,6%
Pest	432	83,6%	368	335	91,0%
Somogy	193	69,9%	139	123	88,5%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	336	76,8%	261	228	87,4%
Tolna	92	66,3%	62	61	98,4%
Vas	59	76,3%	46	45	97,8%
Veszprém	119	79,8%	104	94	90,4%
Zala	114	71,9%	87	70	80,5%
Központi Nyomozó Főügyészség	0	0	16	14	87,5%
Összesen	5 936	78,9%	4 846	4 199	86,6%

Ugyan az előzetes letartóztatásban levők száma csökkent, **a bíróság által alkalmazott alternatív kényszerintézkedések aránya az az előzetes letartóztatásokhoz képest továbbra is igen alacsony, bár számuk az elmúlt években nőtt.** Az alábbi táblázatban a házi őrizet és a lakhelyelhagyási tilalomra vonatkozó adatok láthatók – ez jól mutatja, hogy bár arányaiban még mindig nagyon kevés az alternatív kényszerintézkedés, de például 2014 és 2016 között az előzetes letartóztatások helyett elrendelt lakhelyelhagyási tilalmak száma 40%-kal, az így elrendelt házi őrizetek száma pedig majdnem 74%-kal nőtt. (A kifejezetten házi őrizet vagy lakhelyelhagyási tilalom elrendelésére irányuló ügyészi indítványok és az ilyen indítványok alapján elrendelt alternatív kényszerintézkedések számáról jelenleg csak 2014-ig bezárólag rendelkezünk adatokkal.)

¹⁰ Forrás: a Legfőbb Ügyészség válasza egy adatkérésre.

¹¹ Ebbe a számba a rendőri előterjesztés nélkül tett ügyészi indítványok is beleszámítanak, amelyeket a táblázatban nem tüntettünk fel külön.

4. táblázat – Előzetes letartóztatás helyett elrendelt alternatív kényszerintézkedések a vádemelés előtt¹²

Év	Előzetes letartóztatás elrendelésére tett ügyészi indítványok száma	A bíróság által elrendelt		
		előzetes letartóztatás	lakhelyelhagyási tilalom	házi őrizet
2010	6 355	5 885	136	97
2011	6 245	5 712	168	104
2012	5 861	5 334	140	141
2013	6 673	6 098	169	148
2014	5 319	4 836	120	114
2015	5 075	4 453	154	162
2016	4 846	4 199	168	198

Ami az óvadékot illeti, 2015-ben például mindössze 33 esetben fogadta el a felajánlott óvadékot a bíróság (75 felajánlásból), és e 33 eset közül mindössze egyben tette ezt – ügyészi indítvány alapján – az előzetes letartóztatás elrendelése helyett (31 esetben az előzetes letartóztatás megszüntetése mellett, míg egy esetben – ügyészi indítvány alapján – annak meghosszabbítása helyett fogadta el a felajánlott óvadékot a bíróság).¹³

Összefoglalva: a tendenciák túlnyomórészt kedvezőek, ugyanakkor az (előzetes) letartóztatások számának csökkenése azonban **nem garantálja önmagában azt, hogy a döntéshozatali mechanizmus egésze és a bírói gyakorlat összhangban van az Emberi Jogok Európai Bíróságának sztenderdjeivel.**

¹² A 2010–2015 közötti adatok forrása: *Ügyészségi statisztikai tájékoztató (büntetőjogi szakterület) 2015*, Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály, <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok8724.pdf>, 48. o., 57. tábla. A 2016-os adat forrása: a Legfőbb Ügyészség válasza egy adatkérésre.

¹³ Forrás: *Ügyészségi statisztikai tájékoztató (büntetőjogi szakterület) 2013*, Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály, lásd: <http://mklu.hu/repository/mkudok2832.pdf>, 48. o., 56. számú tábla.

3. A bírói döntések tartalma – korábbi kutatási eredmények

Az új Be. fontos pozitív változást hoz a kényszerintézkedések terén: kifejezett célja annak biztosítása, hogy **a fokozatosság és szükségesség elve érvényesüljön**, vagyis csak akkor rendeljenek el letartóztatást, ha az azzal elérni kívánt cél az ún. bűnügyi felügyelet különböző formáival (alternatív, a személyi szabadságot csak korlátozó, de nem elvonó kényszerintézkedéssel) nem biztosítható. Ezt mind a kapcsolódó fejezet felépítése (amelyben a bűnügyi felügyelet és a távollátás megelőzi a letartóztatást), mind az egyes, a fokozatosságot, illetve a szükségességet és az arányosságot előíró rendelkezések mutatják:

„271. § (1) A kényszerintézkedés elrendelésekor, illetve végrehajtása során arra kell törekedni, hogy annak alkalmazása az érintett alapvető jogainak a korlátozását csak a legszükségesebb mértékben és ideig eredményezze.

(2) Súlyosabb korlátozással járó kényszerintézkedés akkor rendelhető el, ha a kényszerintézkedéssel elérni kívánt cél kisebb korlátozással járó kényszerintézkedéssel vagy egyéb eljárási cselekménnyel nem érhető el.”

„276. § (1) Szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt folytatott eljárásban a terhelttel szemben személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés elrendelésének, meghosszabbításának és fenntartásának akkor van helye, ha

a) a terhelt bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható vagy vele szemben vádat emeltek, és

b) a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés céljának eléréséhez ez szükséges, és az elérni kívánt cél más módon nem biztosítható.”

„277. § (4) Letartóztatás a terhelt jelenlétének biztosítása, a bizonyítás megnehezítésének vagy megghiúsításának megakadályozása, illetve a bűnisméltés megakadályozása érdekében rendelhető el, ha különösen

a) a bűncselekmény jellegére,

b) a nyomozás állására és érdekeire,

c) a terhelt személyi és családi körülményeire,

d) a terhelt és a büntetőeljárásban részt vevő vagy más személy viszonyára,

e) a terhelt büntetőeljárás előtt és az eljárás során tanúsított magatartására

tekintettel a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedéssel elérni kívánt cél távollattal, illetve bűnügyi felügyelettel nem biztosítható.”

Az új Be. tehát **a letartóztatást** – az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogával összhangban – **„végső eszköznek”** tekinti.

Mindezek mellett az új Be. **kibővíti a hatóságok rendelkezésére álló alternatív kényszerintézkedések körét is**, nagyobb szabadságot adva a bírónak abban, hogy a lehető legnagyobb mértékben egyéniesítse döntését. (Ezt lásd lejjebb bővebben.)

Bízunk benne, hogy e **fontos koncepcióváltás**, és az alternatív kényszerintézkedések rendszerének megreformálása hozzájárul a letartóztatásokkal kapcsolatos gyakorlat megváltozásához, és ahhoz, hogy az alternatív, a személyi szabadság teljes elvonásával nem járó kényszerintézkedések a jelenleginél gyakrabban váltsák ki a letartóztatást. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy **a büntetőeljárás szereplői részéről is szemléletváltásra van szükség** – eddig sem a Be. szövege volt az igazi akadálya ugyanis, hogy a letartóztatást csak a valóban szükséges esetekben rendeljék el, és hogy a döntések megfeleljenek a magyar és a nemzetközi sztenderdeknek.

Ha áttekintjük az Emberi Jogok Európai Bíróságának Magyarországot érintő, az Emberi Jogok Európai Egyezménye 5. Cikk (3) bekezdésének sérelmét kimondó, előzetes letartóztatással kapcsolatos döntéseit, megállapíthatjuk, hogy valamennyi ilyen ügyben „többé-kevésbé azonos indokok alapján

[marasztalják el] a magyar hatóságokat [...]: a kezdetben még indokoltnak tekinthető szabadságelvonást ésszerűtlenül hosszú ideig tartják fent, mégpedig úgy, hogy az eljárás és a terhelt egyedi körülményeit nem veszik figyelembe, automatikusan hivatkoznak az eljárás megghiúsításának és/vagy a szökésnek a veszélyére (utóbbi tekintetében általában kizárólag a kiszabható büntetés súlyosságát figyelembe véve), és abban az esetben sem fontolják meg ténylegesen az enyhébb kényszerintézkedés alkalmazásának lehetőségét, ha azt az egyedi körülmények [...] indokoltá tennék.”¹⁴ Emellett a strasbourgi bíróság vonatkozó döntéseinek többsége említi az egyezményesítés megállapításának okai között, hogy az adott ügyekben vizsgált magyar bírósági döntések „nem reflektálnak a védői érvekre, nem adnak részletesen számot ezek elvetésének okairól, az ügy és a terhelt egyedi körülményeinek figyelembevételéről, az értékelés mikéntjéről”.¹⁵ Ez a gyakorlat azt eredményezi, hogy sok esetben sérül az Emberi Jogok Európai Egyezménye 5. Cikk (4) bekezdéséből fakadó indokolt döntéshez való jog.

Az alább bemutatandó „Az előzetes letartóztatás gyakorlata: az alternatív kényszerintézkedések és a bírói döntéshozatal vizsgálata” című kutatási jelentésünkben 2015-ben közzétett kutatási eredmények alátámasztották, hogy e problémák igen gyakoriak a magyar gyakorlatban, és hasonló megállapításokat tett a Kúria egy joggyakorlat-elemző csoportja is 2014–2015-ös döntések értékelése során – a joggyakorlat-elemző csoport 2017-ben közzétett összefoglaló véleményében¹⁶.

A **letartóztatás különös okaival** kapcsolatos korábbi kutatási eredmények bemutatása azért is releváns, mert az új. Be. a letartóztatás különös okain lényegében nem változtat, azokat inkább tovább cizellálja:¹⁷

„276. § (2) Személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés rendelhető el

a) a terhelt jelenlétének biztosítása érdekében, ha

aa) megszökött, szökést kísérelt meg, vagy a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság elől elrejtőzött, illetve

ab) megalapozottan feltehető, hogy a büntetőeljárásban elérhetetlenné válna, így különösen megszökne, elrejtőzne,

b) a bizonyítás megnehezítésének vagy megghiúsításának megakadályozása érdekében, ha

ba) a terhelt a bizonyítás megghiúsítása érdekében a büntetőeljárásban részt vevő vagy más személyt megfélemlített, jogellenesen befolyásolt, vagy tárgyi bizonyítási eszközt, elektronikus adatot, vagy vagyonekobzás alá eső dolgot megsemmisített, meghamisított vagy elrejtett, illetve

bb) megalapozottan feltehető, hogy a terhelt a bizonyítást veszélyeztetné, így különösen a büntetőeljárásban részt vevő vagy más személyt megfélemlítene, jogellenesen befolyásolna, tárgyi bizonyítási eszközt, elektronikus adatot vagy vagyonekobzás alá eső dolgot megsemmisítene, meghamisítana vagy elrejtene,

c) a bűnisméltés lehetőségének megakadályozása érdekében, ha

ca) a gyanúsított kihallgatását követően az eljárás tárgyát képező bűncselekményt folytatta, vagy a gyanúsított kihallgatását követően elkövetett újabb, szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény miatt gyanúsítottként hallgatták ki, illetve

cb) megalapozottan feltehető, hogy a megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt véghezvinné, az eljárás tárgyát képező bűncselekményt folytatná vagy szabadságvesztéssel

¹⁴ Kádár András Kristóf – Kirs Eszter – Lukovics Adél – Moldova Zsófia – M. Tóth Balázs: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának előzetes letartóztatással kapcsolatos gyakorlata – Kézikönyv ügyvedek számára*. Magyar Helsinki Bizottság, 2014, https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/HHC_Kezikonyv_ugyvedek_szamara_2014_web.pdf, 31–32. o.

¹⁵ Lásd például a *Darvas kontra Magyarország* ügyet (Application no. 19547/07, Judgment of 11 January 2011), és a fent már említett *A.B. kontra Magyarország*, *Baksza kontra Magyarország* és *Hagyó kontra Magyarország* ügyeket. Részletesebben lásd: Kádár András Kristóf – Kirs Eszter – Lukovics Adél – Moldova Zsófia – M. Tóth Balázs: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának előzetes letartóztatással kapcsolatos gyakorlata – Kézikönyv ügyvedek számára*. Magyar Helsinki Bizottság, 2014, https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/HHC_Kezikonyv_ugyvedek_szamara_2014_web.pdf, 43–45. o.

¹⁶ *Összefoglaló a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésekkel kapcsolatos joggyakorlat vizsgálatáról*. Kúria Büntető Kollégiuma, Joggyakorlat-elemző Csoport, 2016.EI.II.JGY.B.2., http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeny_7.pdf

¹⁷ Vö. új Be. 276. §.

A kutatási eredmények olyan problémákra világítanak rá, amelyek megoldását attól várhatjuk csak, ha a büntetőeljárás összes szereplője – ideértve a bírúk és az ügyészek mellett a védőket is – az új Be. „szellemiségét”, valamint az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjogát tartja szem előtt a személyi szabadságot érintő kényszerintézkedésekkel kapcsolatos eljárása és a döntéshozatal során. Úgy véljük – és a 2015-ös kutatási jelentésünkben is ezt az álláspontot képviseltük –, hogy **a döntések indokolásának minőségével és egyezménykonformságával kapcsolatos problémák elsősorban azzal orvosolhatóak, ha az ügyészek, ügyvédek és bírúk folyamatosan figyelmet fordítanak az Emberi Jogok Európai Bíróságának kényszerintézkedésekkel, és különösen az (előzetes) letartóztatással kapcsolatos esetjogában foglaltakra és annak jelentőségére, és képzéseket biztosítanak számukra a témában.**

3.1. A bírói döntések indokolása a különös elrendelési okok kapcsán

A bírósági döntések indokolásának tartalma, minősége statisztikai eszközökkel viszonylag nehezen mérhető, így 2015-ös kutatási jelentésünkben kísérletet tettünk arra, hogy – elrendelési okok szerint – tipizáljuk és elemezzük a bírói döntések indokolását, és idézetekkel alátámasztva bemutassuk az iratvizsgálási mintába került ügyekben megjelenő tendenciákat, az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga, illetve a magyar BH-k fényében jó és rossz gyakorlatnak minősülő megoldásokat, érveléseket – az alábbiakban ennek összegzése olvasható.

Tisztában vagyunk azzal, hogy az indokolás elégtelensége, nem megfelelő volta egy-egy különös előzetes letartóztatási ok kapcsán nem jelenti feltétlenül azt, hogy a terhelt esetében összességében indokolt lett volna, hogy szabadlábon védekezzen, vagy esetében alternatív kényszerintézkedést alkalmazzanak. Ugyanakkor meggyőződésünk, hogy a döntések ilyen szempontú elemzése hozzájárulhat az előzetes letartóztatással kapcsolatos döntéshozatal minőségének javításához.

3.1.1. A szökés, elrejtőzés veszélye

Előjáróban ki kell térnünk arra, hogy a 2015-ös iratvizsgálásunkkal érintett ügyekben az ügyészség az előzetes letartóztatás elrendelésére irányuló indítványában 90% feletti arányban hivatkozott a várható büntetés súlyára, hosszára a régi Be. 129. § (2) bekezdés b) pontjában foglalt különös ok, vagyis a szökés, elrejtőzés veszélyét megalapozó tényezőként. (A következő „helyezett” 40%-kal az az érv volt, hogy a terhelt munkanélküli, illetve nincs jövedelme.) Ezzel összhangban a bírói döntésekben is gyakran megjelent ez a hivatkozás a szökés, elrejtőzés veszélyét alátámasztó körülményként, és **sok olyan döntés akadt, amelyben kizárólag önmagában a gyanúsítás tárgyává tett bűncselekmény kiemelkedő tárgyi súlyára és magas büntetési tétellel fenyegettségére hivatkozással állapították meg e veszély fennállását.** Az egyik ügyben például – az I. és a II. rendű terhelt vonatkozásában együttesen – mindösszesen a következő indokolással támasztotta alá a bíróság a szökés, elrejtőzés veszélyének fennállását: „a cselekmény kiemelkedő tárgyi súlyára tekintettel az is megalapozottan feltehető, hogy szökéssel, elrejtőzéssel megghiúsítanak a büntetőeljárást”.

A fenti gyakorlat egyrészt **ellentétes az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogával**, amely szerint egy bizonyos idő eltelté után csak a kiszabható büntetés mértékére alapozni az előzetes letartóztatást sérti az Emberi Jogok Európai Egyezményét,¹⁸ másrészt például a magyar Legfelsőbb Bíróság BH2009. 7. számon közzétett eseti döntésével is. A Kúria joggyakorlat-elemző csoportja is azt az ajánlást tette ezzel kapcsolatban, hogy „a bíróságnak számot kell adni arról is, hogy a terhelt mely személyi körülményeit vizsgálva, milyen adat alapján jutott a bűncselekmény miatt kiszabható büntetés mértéke *mellett* arra a következtetésre, hogy a szökés, elrejtőzés veszélye fennáll”.¹⁹

¹⁸ Lásd pl.: *Letellier kontra Franciaország* (Application no. 12369/86, Judgment of 26 June 1991).

¹⁹ *Összefoglaló a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésekkel kapcsolatos joggyakorlat vizsgálatáról*. Kúria Büntető Kollégiuma, Joggyakorlat-elemző Csoport, 2016.El.II.JGY.B.2, 23. o.

A kiemelt tárgyi súlyra való utaláshoz kapcsolva a munkahely és a jövedelem hiányára való hivatkozás is elfordult a kutatásunkkal érintett bírósági döntésekben, bár erősen kérdéses, hogy utóbbi miért releváns a szökés, elrejtőzés veszélye kapcsán.

A Magyar Helsinki Bizottság kutatói számos olyan döntéssel találkoztak továbbá, amely **csak arra alapozta a szökés, elrejtőzés veszélyének fennállását, hogy a terhelt hajléktalan személy, illetve „igazolt életvitelszerű lakóhellyel” nem rendelkezik**, ami egyértelműen ellentétes az Emberi Jogok Európai Bírósága által kifejtett azon elvvel, hogy önmagában az állandó lakóhely hiánya nem alapozhatja meg a szökés, elrejtőzés veszélyét.²⁰ A terhelt hajléktalan volta a tapasztalatok szerint ráadásul könnyen együtt jár azzal, hogy a terhelt ellen elfogatóparancsot bocsátanak ki. Bár ezekben az esetekben sokszor pár nap alatt el is fogják a gyanúsítottat (hiszen pl. rendszeresen ugyanazon a környéken vagy hajléktalanszállón tartózkodik), ez az iratkutatás tanúsága szerint azt eredményezheti, hogy az eljárás folyamán később arra hivatkozva dönt a bíróság az előzetes letartóztatás mellett, hogy a terhelt ellen elfogatóparancsot kellett kibocsátani, így fennáll a szökés, elrejtőzés veszélye.

Mind az iratkutatás, mind a Magyar Helsinki Bizottság korábbi tapasztalatai és a kutatás keretében adott ügyvédi válaszok is azt mutatták, hogy más esetben is problémát jelenthet, hogy a bíróságok csupán **automatikusan hivatkoznak arra, hogy a terhelt ellen elfogatóparancsot bocsátottak ki**, és nem vizsgálják a kapcsolódó körülményeket. Példa erre a Magyar Helsinki Bizottság az előzetes letartóztatásakor 49 éves, büntetlen, kamionsofőr foglalkozású, bejelentett munkahellyel rendelkező ügyfele, aki ellen például azért bocsátottak ki elfogatóparancsot 2012-ben, mert amikor a rendőrök – anélkül, hogy megpróbálták volna postai úton idézni – felkeresték a lakcímén (ahová 40 éve volt bejelentve, és ahol idős szüleivel és beteg testvérével élt), nem tartózkodott otthon, mert éppen külföldön dolgozott. Miután megtudta, hogy elfogatóparancsot adtak ki ellene, önként jelentkezett a rendőrségen. Ennek ellenére a bíróság a szökés, elrejtőzés veszélyére hivatkozással az előzetes letartóztatása mellett döntött, azt hozva fel érvként az egyik végzésben, hogy „a gyanúsított elfogására elfogatóparancs alapján került sor, mivel korábban külföldön tartózkodott”. Ügyfelünket az elsőfokú bíróság később jogerősen felmentette, az Emberi Jogok Európai Bírósága pedig megállapította, hogy ügyében a magyar hatóságok megsértették az Emberi Jogok Európai Egyezménye 5. Cikkében foglaltakat.²¹

3.1.2. Az eljárás megghiúsításának veszélye

A 2015-ben lezárult iratkutatásunk során vizsgáltuk azt is, hogy az előzetes letartóztatást elrendelő döntések egyéniesítettek-e, vagyis annak értékelése során, hogy az előzetes letartóztatás valamely különös oka fennáll-e, értékelték-e a bíróságok az ügy és a terhelt személyes körülményeit. Ezzel kapcsolatban kiemelendő eredmény, hogy a teljes mintánkban **az eljárás megghiúsításának veszélyére vonatkozó indokolások voltak a legkevésbé, csupán 50%-ban egyéniesítettek** – ezzel szemben a szökés, elrejtőzés veszélyére vonatkozó indokolásokat 64,9%-ban, míg a bűnisméltés veszélyére vonatkozó indokolásokat 80%-ban értékelték egyéniesítettnek a kutatók.²²

Az iratkutatás során tehát **számos olyan döntéssel találkoztak a kutatók, amely nem tartalmazott semmilyen konkrétumot** a régi Be. 129. § (2) bekezdés c) pontjában foglalt különös letartóztatási ok, vagyis az eljárás megghiúsításának veszélye fennállásának alátámasztására, és például általában az elkövetés jellegére utalt, amely szintén egyértelműen ellentétes a strasbourgi esetjoggal.²³ Került emellett olyan ügy is a mintába, amelyben **sorozatosan arra hivatkoztak, hogy különböző eljárási cselekmények végrehajtására van még szükség, de ezekre az eljárási cselekményekre aztán soha nem került sor.**

²⁰ Lásd pl.: *Sulaoja kontra Észtország* (Application no. (Application no. 55939/00, Judgment of 15 February 2005), 64. §.

²¹ Lásd: *Bandur kontra Magyarország* (Application no. 50130/12, Judgment of 5 July 2016).

²² Szükséges azonban megjegyeznünk, hogy önmagában az, hogy például a bűnisméltés esetében alacsonyabb a formális indokolások aránya, még nem jelenti azt, hogy a kapcsolódó bírói gyakorlat aggálymentes, hiszen a látszólag egyéniesített döntések is lehetnek problematikusak, ha például egy olyan egyéni körülményre alapítják a fogva tartást, amelynek nem feltétlenül kellene ahhoz a következtetéshez vezetnie, hogy a terhelt előzetes letartóztatását el kell rendelni.

²³ Lásd pl.: *Clooth kontra Belgium* (Application no. no. 12718/87), *W kontra Svájc* (Application no. 14379/88).

A Kúria jelentése szintén rámutatott arra, hogy az eljárás megghiúsításának veszélyére számos határozatban hivatkoztak a bíróságok az előzetes letartóztatás okaként anélkül, hogy ennek „konkrét indokait” kifejtették volna, „és többségében kellő indokolás nélkül marad a vádemelés, illetve az első fokú ügydöntő határozat meghozatala után az erre az okra történő utalás”.²⁴

A Magyar Helsinki Bizottság számos olyan ügygel találkozott az iratkutatás során, amelyben **az eljárás megghiúsításának veszélyére az eljárás olyan pontján hivatkoztak, amikor ez a veszély már igen alacsony vagy nem is állhat fenn**, így pl. a nyomozás lezárása után (illetve egy ügyben az elsőfokú ítélet meghozatala után). Erre példa a következő idézet: „A nyomozás befejeződött, azonban a bíróság eljárása során a közvetlenség elve miatt a sértett, a tanúk, a vádlott kihallgatását, esetleges szembesítését fogja foganatosítani, ezért alappal lehet tartani attól, hogy szabadlábba kerülése esetén [a terhelt] akár a sértett-tanú befolyásolásával a bizonyítási eljárást megnehezítené, annak sikerét veszélyeztetné, vagy megghiúsítaná.” Jó példaként említhető ellenben az a bírói döntés, amelyben a bíróság az ügyészi indítvány ellenében nem látta megállapíthatónak az eljárás megghiúsításának veszélyét, „figyelemmel arra, hogy a bizonyítási eljárás lezárult, a nyomozás befejeződött”, és az ügyészség vádat emelt. A döntés kimondta továbbá a következőket: „Olyan konkrét adat pedig nem merült fel az eljárás során, ami arra utalna, hogy a vádlott a tanúkat befolyásolta vagy megfélemlítette volna, és ezzel a bizonyítási eljárást veszélyeztette volna, ezért a bíróság a kialakult bírói gyakorlatnak megfelelően a tárgyalás előkészítése szakaszában már nem állapította meg a c) pontban foglalt előzetes letartóztatási okot.”

3.1.3. A bűnisméltés veszélye

A **rendszeres jövedelem és a bejelentett munkahely hiánya** a kutatásunkkal érintett **több bírói döntésben önmagában is megalapozta a bűnisméltés veszélyét**, például a következőképpen: (i) „A rendelkezésre álló adatok alapján a gyanúsított munkahellyel, rendszeres jövedelemmel nem rendelkezik. A bűncselekmény súlyára tekintettel feltehető, hogy a gyanúsított szabadlábba hagyása esetén újabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekményeket követne el.” (ii) „[A terhelt] állandó bejelentett munkahellyel nem rendelkezik, alkalmi munkából tartja fenn magát és családját [...]” Ez **ellentétes a strasbourgi esetjoggal**.²⁵

Az iratkutatás és az interjúk emellett azt mutatták, hogy az is hozzájárulhat a bűnisméltés veszélyének megállapításához, ha a terhelt valóban csak bűnisméltő (tehát nem a Büntető Törvénykönyv szerinti visszaeső), illetve ha korábban más jellegű cselekmény miatt ítélték el. Vagyis **a bíróságok sokszor figyelmen kívül hagyják a korábbi elítélés idejét, valamint a korábban elkövetett bűncselekmény jellegét, ami szintén ellentétes az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatával**.²⁶ Ahogy a kutatásban részt vevő egyik ügyvéd fogalmazott: „Ha egyszer megbotlottál, az örökre elkísér.” Jó példaként idézhető ellenben a következő, az egyik másodfokú döntésből származó idézet: „[A terhelt] kétségkívül büntetett előéletű, azonban az elsőfokú végzésben hivatkozott elítélések esetén az elkövetési idő csaknem 10 évvel korábbi [...]. E körülmény figyelembevételével – ismert legális jövedelem hiánya mellett is – a bűnisméltés veszélye nem olyan közeli, ami az előzetes letartóztatás elrendelését kellően indokolná.”

²⁴ *Összefoglaló a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésekkel kapcsolatos joggyakorlat vizsgálatáról*. Kúria Büntető Kollégiuma, Joggyakorlat-elemző Csoport, 2016.El.II.JGY.B.2, 14. o.

²⁵ Lásd pl.: *Sulaoja kontra Észtország* (Application no. 55939/00, Judgment of 15 February 2005), 64. §.

²⁶ Lásd pl.: *Clooth kontra Belgium* (Application no. no. 12718/87).

3.1.4. Az indokolás ismétlődése és hiánya

Az előzetes letartóztatás magyar gyakorlatával kapcsolatban visszatérően felvetett kritika, hogy **sok esetben szóról szóra megegyeznek az eljárás különböző pontjain született végzések**, és a bíróságok – a Magyar Helsinki Bizottság kutatása keretében megkérdezett ügyvédek szavaival élve – gyakran „futószalagszerűen”, illetve „rutinmunkában” hozzák meg a döntéseiket. Sok ilyen döntéssel találkoztunk az iratkutatás során is. Felvethető persze, hogy például az első meghosszabbító, az előzetes letartóztatás elrendelését egy hónappal követő döntés valóban nem értékelhet praktikusán más körülményeket, mint amelyeket az elrendelő döntés. De mindenképp aggályosnak minősül például az az iratkutatással érintett ügy, amelyben az előzetes letartóztatást elrendelő és az azt a vádemelés után fenntartó döntés indokolása (egy zárójeles megjegyzést és egy kötőszót leszámítva) teljes egészében megegyezett, azzal, hogy a „gyanúsítás” szót „vádíratra” cserélték, vagy amelyben az előzetes letartóztatás meghosszabbításáról szóló döntés tulajdonképpen megismételte a terhelt ellen korábban házi őrizetet elrendelő döntés indokolásában foglaltakat.

Az indokolás elégtelenségére – és a terhelt indokolt döntéshez való jogának sérelmére – példaként hozható továbbá az az iratkutatással érintett ügy, amelyben **a bíróság elrendelte egy adott különös feltételre tekintettel az előzetes letartóztatást, de az adott különös feltételhez semmilyen indokolást nem fűzött**; illetve amikor a döntésben a rendelkező rész után „elfelejtkeztek” a III. rendű terheltéről, és csak az I. és II. rendű terhelt vonatkozásában indokolták a döntést. Jellemző probléma volt az is, hogy csupán egy-két mondatral „indokolták” az előzetes letartóztatás szükségességét a bíróságok – ez különösen a másodfokú döntéseknél jelentkezett, például ilyen indokolások formájában: „A fellebbezés nem alapos. Az elsőfokú bíróság indokai helytállóak.” Hozzá kell tenni, hogy a fenti típusú indokolást tartalmazó döntések egy részében a másodfokú bíróságok utaltak a régi Be. 371. § (4) bekezdésében foglaltakra, mint amely a „rövid indokolást” lehetővé teszi. Meglátásunk szerint azonban a fentiekhez hasonló rövidségű, **érdemi indokokat tulajdonképpen nem tartalmazó indokolások – különösen, ha a védelem részletesen előadja fellebbezésének indokait – igen aggályosak** a fellebbezéshez és az indokolt döntéshez való jog szempontjából.

A Kúria joggyakorlat-elemző csoportja hasonló problémákkal szembesült: az általa vizsgált **elsőfokú határozatok „közel felében az indokolás terjedelme nem érte el az egy oldalt, és az is sematikus volt”**. Emellett a másodfokú határozatokban az indokolás „csak pár soros volt, és a másodfokú bíróság határozataiban az írásbeli fellebbezések tartalmára gyakran egyáltalán nem, vagy csak sematikusán reagált” a bíróság.²⁷

3.2. A védői és az ügyészi érvekre való reflektálás

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata szerint az előzetes letartóztatásról döntő eljárás tisztességességének egyik feltétele az lenne, hogy a bíróságok érdemben megvizsgálják a védelem által felhozott releváns érveket, és döntésükben megfelelően részletezzék az ezekkel kapcsolatos álláspontjukat.²⁸ A Magyar Helsinki Bizottság iratkutatásával érintett ügyekben **gyakran előfordult** azonban, **hogy a védelem érvei teljes mértékben reflektálatlanul maradtak**, a statisztikai adatok pedig megerősítették azt az ügyvédek által régóta hangoztatott kifogást, hogy **a bíróságok nem, vagy nagyon kevéssé veszik figyelembe a védelem érveit**. A mintában ugyanis az előzetes letartóztatást elrendelő bírói döntések 92,4%-ában utalt a bíróság az ügyészség bizonyítékaira, illetve érveire azokban az esetekben, amikor a kutatók rögzíteni tudták, hogy az ügyészség hozott fel érveket az indítványa alátámasztására, míg ezzel szemben csupán a döntések 50%-ában utalt a védelem érveire a bíróság azokban az esetekben, amikor a védelem hozott fel érveket az előzetes letartóztatás ellenében. Hozzá kell tenni azonban, hogy az eljárás egyes szakaszaiban **a védelem aktivitása is alacsony volt**: az előzetes letartóztatás elrendelését követő

²⁷ Összefoglaló a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésekkel kapcsolatos joggyakorlat vizsgálatáról. Kúria Büntető Kollégiuma, Joggyakorlat-elemző Csoport, 2016.El.II.JGY.B.2, 18. o.

²⁸ Részletesebben lásd pl.: Kádár András Kristóf – Kirs Eszter – Lukovics Adél – Moldova Zsófia – M. Tóth Balázs: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának előzetes letartóztatással kapcsolatos gyakorlata – Kézikönyv ügyvédek számára*. Magyar Helsinki Bizottság, 2014, https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/HHC_Kezikonyv_ugyvedek_szamara_2014_web.pdf, 39–40. o.

döntések 80,3%-ában a védelem nem hozott fel ellenérvet az előzetes letartóztatás meghosszabbítása, illetve annak fenntartása ellen.

A Kúria a joggyakorlat-elemző csoportja „komoly hiányosságként” tapasztalta számos ügyben, „hogyan amikor a bíróság az ügyészi indítvány mellett védői – vagy terhelti – indítványt is elbírált, elmaradt a reagálás az abban kifejtettekre, annak ellenére, hogy a hivatkozott kollégiumi vélemény [a BKv 93.] külön kihangsúlyozta: a határozat indokolásában ki kell térni a védő ténybeli és jogi érvelésére és a bíró azzal kapcsolatos álláspontjára. Több ügyben még az is előfordult, hogy miután az első fokon eljáró bíróság a kényszerintézkedés fenntartásáról döntött annak felülvizsgálata során, az ügyészi indítvány mellett előterjesztett, a kényszerintézkedés megszüntetésére irányuló **terhelti vagy védői indítványról említést sem tett**, és a másodfokú bíróság pótolta a mulasztást. Ugyancsak **több az ügyészi indítványon alapuló határozatban elmaradt a reagálás arra a védői indítványra, amely enyhébb kényszerintézkedés elrendelésére irányult.**” A joggyakorlat-elemző csoport azt tapasztalta továbbá, hogy a „nyomozás során a kényszerintézkedések elrendelése során többnyire ugyanazokat [az] okokat hívták fel, amelyeket indítványában az ügyész is”; **egyes megyékben pedig „a határozatok szövege nem más, mint az ügyészi indítvány szó szerinti átvétele”.**²⁹

Az **ügyészek** tevékenységével kapcsolatban a Magyar Helsinki Bizottság 2015-ös kutatásában feltárt legszembetűnőbb hiányosság az volt, hogy **ritkán terjesztenek elő tényleges bizonyítékokat az előzetes letartóztatás különös okai fennállásának alátámasztására**, és a bizonyítékaik a megalapozott gyanú fennállásának igazolására korlátozódnak. Egyetlen olyan ügy került a mintába például, amelyben az ügyészség az előzetes letartóztatás elrendelésére irányuló indítványában előterjesztett bizonyítékot arra, hogy a terhelt a sértettet megfenyegette, vagyis fennáll a tanú befolyásolásának veszélye. Az iratok tanúsága szerint az ügyészek elenyésző arányban hoztak fel kifejezetten az előzetes letartóztatás meghosszabbításának, illetve fenntartásának szükségességét alátámasztó új bizonyítékokat is. Mindezek alátámasztani látszanak azt a szintén gyakori kritikát, hogy sok esetben az ügyészek olyan általánosított és absztrakt érvek alapján indítványozzák az előzetes letartóztatást, amelyek például csak a várható büntetéssel vagy a bűncselekmény elkövetési módjával kapcsolatosak.

3.3. Alternatív kényszerintézkedések

A Magyar Helsinki Bizottság 2015-ös kutatása keretében vizsgált ügyekben **a bírói döntések csak ritkán érintették az enyhébb kényszerintézkedések kérdéskörét**, és ha mégis, **az indokolás javarészt sematikus, formális volt**, és például kimerült abban, hogy a terhelt „személyi körülményei nem indokolják enyhébb kényszerintézkedés elrendelését”. Megjegyzendő itt, hogy összefoglaló véleményében a Kúria is indokoltnak látta ajánlásba foglalni a következőt: „A korábbi gyakorlat hibáit kiküszöbölve minden ügyben indokolt vizsgálni azt, hogy enyhébb kényszerintézkedés alkalmazása nem elegendő-e a kitűzött cél eléréséhez.”³⁰

A bírakkal és ügyészekkel folytatott interjúk emellett alátámasztani látszottak az ügyvédek azon meglátását, hogy **a hatóságok kevéssé bíznak az alternatív kényszerintézkedésekben**, és ezen az elektronikus nyomkövetés 2013-as elérhetővé válása sem változtatott érdemben. Az interjúk során a budapesti ügyészek például erős kétségeket fejeztek ki azzal kapcsolatban, hogy a lakhelyelhagyási tilalom elrendelése Budapestre el tud-e érni bármilyen célt.

Ahogy fent már utaltunk rá, pozitív lépés, hogy **az új Be. kibővíti a hatóságok rendelkezésére álló alternatív kényszerintézkedések körét, illetve a „variációs lehetőségeket” is, nagyobb szabadságot adva a bírónak abban, hogy a lehető legnagyobb mértékben egyéniesítse döntését.** Az új Be. „a bűnügyi felügyelet jogintézményében összevonja a jelenlegi lakhelyelhagyási tilalom és házi őrizet szabályait, valamint kiegészíti azokat az eltiltás, valamint a

²⁹ Összefoglaló a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésekkel kapcsolatos joggyakorlat vizsgálatáról. Kúria Büntető Kollégiuma, Joggyakorlat-elemző Csoport, 2016.El.II.JGY.B.2, 17., 11., és 21. o.

³⁰ Összefoglaló a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésekkel kapcsolatos joggyakorlat vizsgálatáról. Kúria Büntető Kollégiuma, Joggyakorlat-elemző Csoport, 2016.El.II.JGY.B.2, 22. o.

jelentkezési kötelezettség előírásának intézményével. A bíróság a kényszerintézkedés elrendelése során itt is kötelező és – az elérni kívánt cél biztosítására alkalmas – fakultatív magatartási szabályok megállapításáról rendelkezik.”³¹ Ez a változás hozzájárulhat ahhoz, hogy az ügyészek és a bírák gyakrabban indítványozzák, illetve alkalmazzák a bűnügyi felügyelet különböző formáit.

Kiemelendő még, hogy **az új Be. jelentősen módosította az óvadék intézményét**, amely „a bűnügyi felügyelet, illetve a távoltartás magatartási szabályainak megtartását biztosító eszközzé alakult át. Ezzel jelentősen bővül és egyszerűsödik az óvadék alkalmazásának lehetősége. [...] Az óvadék új szabályozásának lényege, hogy óvadék megállapítására minden esetben bűnügyi felügyelet, távoltartás, vagy távoltartás és bűnügyi felügyelet együttes alkalmazása esetén, e kényszerintézkedések magatartási szabályainak megtartása érdekében kerülhet sor.”³²

4. Eljárási kérdések

4.1. Az ügy anyagaihoz való hozzáférés

Az előzetes letartóztatás hazai szabályozásának és gyakorlatának sokáig egyik kiemelkedő problémája volt, hogy a nyomozati szakban, a vádemelés előtt **a védelem csak igen korlátozottan fért hozzá a büntetőeljárás irataihoz**, anyagaihoz. Azt, hogy e korlátozott irathozzáférés **sérti a tisztességes eljárás követelményét**, az Emberi Jogok Európai Bírósága is megerősítette: 2014 előtt több olyan döntést is hozott Magyarország vonatkozásában, amelyben megállapította, hogy az iratokhoz – és így az előzetes letartóztatást megalapozó bizonyítékokhoz – való hozzáférést a hatályos jogszabályi rendelkezések olyan mértékben korlátozták a nyomozati szakban, hogy az sértette a fegyveregyenlőség elvét, és így az Emberi Jogok Európai Egyezménye 5. Cikk (4) bekezdésében foglaltakat.³³

Emiatt jelentős változást hozott, amikor a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról szóló 2012/13/EU irányelv (a továbbiakban: 2012/13/EU irányelv) 7. (az ügy anyagaiba való betekintés jogát biztosító) cikkének való megfelelés érdekében módosították a régi Be.-t az előzetes letartóztatásba kerülők vonatkozásában. 2014. január 1. után a régi Be. 211. §-a úgy rendelkezett, hogy ha az ügyész a terhelt előzetes letartóztatásának elrendelését indítványozza, akkor az **indítvánnyal együtt meg kell küldenie a gyanúsítottnak és a védőnek azoknak a nyomozási iratoknak a másolatát, amelyekre az ügyészi indítványt alapozzák**, 2015. július 1. után pedig ez a szabály az előzetes letartóztatás meghosszabbítása esetén is érvényessé vált.

A 2012/13/EU irányelv átültetése Magyarországon 2014–2015-ben jelentős pozitív változást hozott jogszabályi szinten, de a hozzáférés gyakorlatáról kevés információ állt rendelkezésre. Ahogy a bevezetőben említettük, ezért indította el a Magyar Helsinki Bizottság a „7. cikk – A büntetőügyek irataihoz való hozzáférés Magyarországon” című, az Európai Unió által támogatott kutatási projektet. A célunk az volt, hogy megvizsgáljuk a 2012/13/EU irányelv 7. cikkének, és így a régi Be. fenti – akkor újnak számító – szabályának gyakorlati alkalmazását Magyarországon. Alább egyrészt a projekt keretében készült, 2017-ben publikált kutatási jelentés jelen háttéranyag szempontjából releváns megállapításait mutatjuk be röviden, másrészt kitérünk arra is, hogy az új Be. mennyiben látszik megoldani a kutatás során feltárt jogszabályi és gyakorlati hiányosságokat.

³¹ A büntetőeljárásról szóló T/13972. számú törvényjavaslat – Részletes indokolás, 417. o.

³² A büntetőeljárásról szóló T/13972. számú törvényjavaslat – Általános indokolás, 321. o. és Részletes indokolás, 417. o.

³³ Lásd pl.: *Baksza kontra Magyarország* (Application no. 59196/08, Judgment of 23 April 2013), *Hagyó kontra Magyarország* (Application no. 52624/10, Judgment of 23 April 2013), *A.B. kontra Magyarország* (Application no. 33292/09, Judgment of 16 April 2013), *X.Y. kontra Magyarország* (Application no. 43888/08, Judgment of 19 March 2013).

4.1.1. Az átadandó anyagok köre és a rendelkezésre bocsátás módja

Ami a védelem rendelkezésére bocsátandó iratok körét illeti, a régi Be. szövege nem felelt meg teljes mértékben a 2012/13/EU irányelv 7. cikk (1) bekezdésének, ugyanis **lehetővé tette, hogy a hatóság ne adja át azokat az iratokat a védelemnek, amelyek kétségessé teszik az előzetes letartóztatás valamely feltételének a fennállását** (pl. a megalapozott gyanú hiányát alátámasztó, illetve a terhelt szempontjából kedvező iratokat, bizonyítékokat), és a nyomozás érdekei felülírhatták az irányelv 7. cikk (1) bekezdésében foglalt jogot. Fontos kérdés volt tehát, hogy a gyakorlatban a hatóságok hogyan értelmezik az „indítványt megalapozó” iratok körét, és hogy egyes iratok át nem adása egy adott ügyben korlátozza-e a terheltet és a védőjét abban, hogy érdemben és hatékonyan tudjanak érvelni az előzetes letartóztatás elrendelése vagy meghosszabbítása ellen. (Megjegyzendő, hogy a Magyar Helsinki Bizottság 2015-ös kutatása azt mutatta, hogy a szóban forgó nyomozási iratok, bizonyítékok jellemzően a megalapozott gyanúhoz kapcsolódnak, nem pedig az előzetes letartóztatás olyan „különös” okaihoz, mint a szökésveszély vagy a bűnismétlés veszélye.)

A 2017-ben lezárt kutatásban az ügyvédek, bírák és ügyészek válaszai azt mutatták, hogy **az átadott nyomozási iratok köre szélesebb és a gyakorlat kedvezőbb, mint amelyet a régi Be. 211. §-ának szövege előrevetített**, de a jogszabályszöveg ettől függetlenül továbbra is magában hordozta annak erőteljes veszélyét, hogy a védelem nem kap meg minden, a fogva tartás jogszerűsége felülvizsgálatának eredményes kezdeményezéséhez szükséges anyagot. Kifejezetten aggályosnak tartottuk, hogy az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság (a rendőrség), vagyis a „vád” oldala rendelkezik csak teljes tudással a rendelkezésre álló nyomozási iratok körét illetően, illetve hozzáféréssel azokhoz, az előzetes letartóztatásról döntő bíróság pedig nem. Emellett az ügyvédeknek nem állt rendelkezésükre igazán hatékony jogorvoslat arra az esetre, ha úgy gondolták, hogy az ügyben lehet még olyan bizonyíték, illetve nyomozási irat, amely az előzetes letartóztatás elrendelése vagy meghosszabbítása szempontjából relevanciával bírhat, de a védelem nem kapott belőle másolatot. A Magyar Helsinki Bizottság mindezek miatt többek között azt javasolta, hogy a Be. szövegét módosítsák úgy, hogy ne csak az előzetes letartóztatásra irányuló indítványt „megalapozó” nyomozási iratokat legyen köteles a hatóság megküldeni a védelemnek, hanem az iratoknak az 2012/13/EU irányelvnek megfelelő körét. Emellett a szabályozás olyan módosítását javasoltuk, hogy az előzetes letartóztatásról döntő bíróságnak minden nyomozási iratot megkapjon, amely a nyomozó hatóság, illetve az ügyész rendelkezésére áll.

Az új Be. 100. §-a a következőket mondja ki az „ügyiratok” rendelkezésre bocsátása kapcsán:

„100. § (1) Az eljárás ügyiratait

- a) a terhelt és védője a terhelt gyanúsítotti kihallgatását követően,*
- b) a sértett az őt érintő bűncselekménnyel összefüggésben és*
- c) az egyéb érdekelt és a vagyoni érdekelt az őt érintő körben*
erre irányuló indítványra ismerheti meg.

(2) Az (1) bekezdés szerinti megismerés joga az eljárás valamennyi ügyiratára kiterjed, ideértve a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság által beszerzett, illetve a büntetőeljárásban részt vevő személyek által benyújtott, valamint csatolt iratokat és a további bizonyítási eszközöket is.

(3) Nem képezi az eljárás ügyiratainak részét az ügyészség és a nyomozó hatóság között a felügyelet és irányítás gyakorlásával összefüggésben keletkezett ügyirat, különösen az ügyészségi utasítás, nyomozási terv, határozat tervezet és az előterjesztés.

(4) A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság az eljárás ügyiratainak megismerését

- a) a megvizsgálás lehetővé tételével,*
- b) erre irányuló külön indítvány vagy hozzájárulás esetén az ügyirat tartalmáról felvilágosítás adásával, tájékoztatás nyújtásával,*
- c) saját részre történő másolat vagy felvétel készítésének lehetővé tételével,*
- d) az ügyirat, valamint a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság által az ügyiratról*

készített kivonat vagy másolat kézbesítésével, illetve

e) jogszabályban meghatározott egyéb módon

biztosítja.

(5) A megismerés joga nem érinti az eljárás zártan kezelt ügyirataira vonatkozó külön rendelkezéseket, valamint az adatok zártan kezelésének kötelezettségét.

(6) A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a megismerés jogát, illetve a (4) bekezdésben felsorolt valamely megismerési módot az általa meghatározott ügyiratok tekintetében a nyomozás befejezéséig az eljárás érdekeire figyelemmel – e törvény eltérő rendelkezésének hiányában – korlátozhatja, amelyről határozatot hoz.

(7) A megismerés joga, illetve a megismerésnek a (4) bekezdés d) pontjában meghatározott módja nem korlátozható

a) az olyan eljárási cselekményről készült ügyirat vonatkozásában, amelyen az indítványozó jelen volt, vagy e törvény rendelkezései szerint jelen lehetett és

b) a szakvélemény vonatkozásában.

(8) A megismerés – indítványnak megfelelő – biztosítása ellen nincs helye jogorvoslatnak.

(9) A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság – e törvény eltérő rendelkezésének hiányában – az indítvány előterjesztésétől számított tizenöt napon belül biztosítja az eljárás (2) bekezdés szerint meghatározott ügyiratai közül azoknak a megismerését, amelyek vonatkozásában a megismerést nem korlátozta.”

Vagyis az új Be. alapvető – pozitív – változást hozott a rendelkezésre bocsátandó iratok tekintetében: a 100. §-hoz fűzött indokolás szerint a régi Be. **„korlátozott és eseti alapon megengedő megismerését a teljes megismerés és eseti alapon korlátozható megismerés elvével váltja fel.** [...] A megismerés korlátozására ennek megfelelően csak meghatározott ügyiratok tekintetében, és [a megismerésre irányuló] indítvány jogorvoslattal támadható elutasítása alapján van helye. E rendszerhez kapcsolódik a nyomozást érintően a 352. § rendelkezése is, amely az ügyiratok megismerésének biztosítását folyamatos módon, az eljárás előrehaladásával párhuzamosan táguló körben írja elő.”³⁴ A hivatkozott 352. § a következőképpen szól:

„352. § (1) A nyomozás során a 100. § rendelkezéseit folyamatosan és oly módon kell alkalmazni, hogy a gyanúsított és a védő az eljárás valamennyi ügyiratát a vádemelés előtt legalább egy hónappal, teljes terjedelmében megismerhesse, és indítványait, észrevételeit megtehesse.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott időköz a terhelt és a védő hozzájárulásával rövidíthető vagy mellőzhető.”

Az ehhez a paragrafushoz fűzött indokolás szerint az új Be. „a hatályos szabályozást meghaladva és kibővítve az eljárás során jóval korábban, már a gyanúsított kihallgatás után lehetővé teszi a terhelt és a védő számára valamennyi ügyirat megismerését és a másolathoz jutást, amely lehetőséget a nyomozás során folyamatosan biztosítani kell és csak szigorú követelmények mellett korlátozható”.³⁵ Vagyis az új Be. alapján főszabály szerint **a terhelt már a nyomozás során is jogosult arra, hogy az eljárás valamennyi ügyiratát megismerje,** és ehhez képest határoz meg a törvény kivételeket.

Szintén fontos és előremutató változás, hogy **a megismerés, illetve a megismerési mód korlátozásáról határozatot kell hozni, ami ellen jogorvoslati lehetőség** (panasz) **áll rendelkezésre** az új Be. 369. §-a alapján. A nyomozás és az előkészítő eljárás részletes szabályairól szóló 100/2018. (VI. 8.) Korm. rendelet (a továbbiakban: új Nyer.) 108. §-a e határozat tartalma kapcsán a következő instrukciókat fogalmazza meg:

„(1) Az ügyiratok Be. 100. §-a szerinti megismerésének vagy a megismerés módjának korlátozásáról rendelkező határozatban – az eljárás érdekeire is figyelemmel – a korlátozással

³⁴ A büntetőeljárásról szóló T/13972. számú törvényjavaslat – Részletes indokolás, 370. o.

³⁵ A büntetőeljárásról szóló T/13972. számú törvényjavaslat – Részletes indokolás, 433. o.

érintett ügyiratot azonosításra alkalmas módon kell megjelölni.

(2) A nyomozó hatóság egy határozatban rendelkezhet a megismerés több ügyiratra vonatkozó korlátozásáról.

(3) Nem kell határozatot hozni a megismerés módjának korlátozásáról, ha a megismerés biztosítása az indítványtól eltérő, de az indítványt előterjesztő által elfogadott módon történik.”

A 2017-es kutatás tapasztalatai szerint problémát jelentett az is, hogy **a régi Be. a nyomozás „irataira” koncentrált**, vagyis – ahogy azt az új Be. egyik előkészítő munkaanyaga is jelezte problémaként – „egyes esetekben a rendelkezésre álló, nem a nyomozás iratai között kezelt bizonyítási eszközök megismerését” nem tette lehetővé.³⁶ Emellett a régi Be. a nyomozási iratok „másolatának” átadását írta elő, amit a praktikum ugyan részben felülírt, de **a nyomozási iratok átadása túlnyomórészt így is papír alapon történt**, ami azt is magával vonta, hogy a fényképfelvételeket, videofelvételeket, hangfelvételeket eredeti formájukban, elektronikusan sok esetben nem bocsátották a védelem rendelkezésére. Emellett a papír alapú átadás jelentős munkaterhet jelentett a fénymásolást végző rendőrség számára is. A Magyar Helsinki Bizottság ezért azt javasolta, hogy a Be. kifejezetten tegye lehetővé az adatok/iratok megismerésének más módjait, pl. az adatok adathordozón vagy elektronikus formában, e-mailen való átadását. Megjegyeztük emellett, hogy a fogva tartott terheltek számára mind a papír alapú irat tárolása, mind az elektronikusan átadott iratok tanulmányozása nehézséget okozhat.

A vonatkozó szabályok a nyomozási iratok átadásának feladatát az előzetes letartóztatás elrendelése esetében kötelező jelleggel, az előzetes letartóztatás meghosszabbítása esetében opcionálisan a nyomozó hatóságra telepítették, és ennek megfelelően a kutatás azt mutatta, hogy jellemzően a rendőrség adta át a védőnek a nyomozási iratok másolatát – a bíróság folyosóján, a rendőrségen vagy az ügyvédi irodában személyesen kézbesítve azt. A régi Be. rendszerében így az iratok átadásának mind az anyag-, mind a humánerőforrás-költsége magas volt. Úgy véltük, az iratok elektronikus kézbesítése merül fel e körben lehetséges megoldásként, akár egy olyan elektronikus platform létrehozásával, amelyhez – különböző elérési jogosultságokkal – a büntetőeljárás minden szereplője hozzáfér, megkönnyítve így az iratok átadását és annak nyomon követését, hogy milyen nyomozási iratokat adtak már át a védelemnek.

Az új Be. a fent elsőként jelzett problémát felismerve egyrészt **bevezeti az „ügyirat” fogalmát**, és a 100. § (2) bekezdése kifejezetten kimondja, hogy a megismerhető „ügyiratokba” **beletartoznak nemcsak az „iratok” hanem a „további bizonyítási eszközök” is.**

Emellett az új Be. **a „megismerést” helyezi a középpontba és a másolat kiadását az iratok megismerésének egyik módjaként kezeli**, a „másolathoz való jogot” továbbra is tiszteletben tartva. A 100. § fent már idézett (4) bekezdése így a következő lehetséges megismerési módokat sorolja fel, megszüntetve a „másolatkiadás” hegemoniáját:

- a) a megvizsgálás lehetővé tétele,
- b) erre irányuló külön indítvány vagy hozzájárulás esetén az ügyirat tartalmáról felvilágosítás adása, tájékoztatás nyújtása,
- c) saját részre történő másolat vagy felvétel készítésének lehetővé tétele,
- d) az ügyirat, valamint a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság által az ügyiratról készített kivonat vagy másolat kézbesítése, illetve
- e) jogszabályban meghatározott egyéb mód.

A fenti megismerési formákra vonatkozó részletes szabályokat az egyes büntetőeljárás cselekményekre és a büntetőeljárásban részt vevő személyekre vonatkozó szabályokról szóló 12/2018. (VI. 12.) IM rendelet 15–27. §-ai tartalmazzák. A 27. § az új Be. fent idézett 100. § (4) bekezdés e) pontja szerinti „egyéb módként” **rendelkezik az ügyirathoz való „elektronikus**

³⁶ Lásd: *Az új büntetőeljárás törvény kodifikációjának előkészítő munkaanyaga: A büntetőeljárásban részt vevő személyek és az eljárás cselekményekre vonatkozó általános szabályok*, 100. o.

hozzáférés” lehetőségéről:

„27. § (1) A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság az ügyirat megismerését az ügyirathoz való elektronikus hozzáféréssel – különösen az erre a célra kialakított internetes felületen keresztül – is biztosíthatja, ha az ahhoz szükséges technikai feltételek rendelkezésre állnak.

(2) Az elektronikus hozzáférés során – megfelelő azonosítást követően – lehetőség van az elektronikus ügyirat megvizsgálására, illetve annak közvetlen letöltésére, aminek a tényét rögzíteni kell.”

E körben emellett az **elektronikus ügyintézés** által hozott változásokat is figyelembe kell venni, ezek részletes elemzése azonban e háttéranyag kereteit meghaladja, így itt csak az előkészítő eljárással, a nyomozás felügyeletével és irányításával, valamint a befejező intézkedésekkel kapcsolatos ügyészi feladatokról szóló 9/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás alábbi rendelkezését idéznénk:

„24. § (4) [...] Elektronikus kapcsolattartás esetén az ügyészség a védő részére közvetlenül kézbesíti vagy a nyomozó hatóság útján kézbesített az intézkedését alátámasztó, elektronikus rendelkezésre álló okiratokat, a papíralapú okiratok hiteles elektronikus másolatát, valamint – amennyiben ez az elektronikus kapcsolattartás keretében értelmezhető – a tárgyi bizonyítási eszközök másolatát.”

Emellett a felmerülő problémákat jól érzékelteti a Fővárosi Főügyészségen nyomozási bírák, ügyészek, valamint a Budapesti Ügyvédi Kamara elnökének delegáltjai részvételével 2018 júniusában tartott szakmai felkészülési megbeszélés összefoglalójának alábbi részlete, amelyet a Budapesti Ügyvédi Kamara tett közzé:

„Rövidesen tisztázódhat, hogy a védő a letartóztatási indítvány esetén az elektronikus formában neki megküldött iratokat beviheti-e majd rendőrségi fogdára, azaz laptopot vagy más eszközt használhat-e annak érdekében, hogy az őrizetben lévő ügyfelével minél hamarabb megkezdhesse a felkészülést az ülésre. A felkészülést gyakran hátráltatja, hogy a terhelt sokszor jóval később kapja meg a letartóztatási indítványhoz mellékelte iratokat papír alapon, mint a védő elektronikusán.”

4.1.2. A rendelkezésre bocsátás dokumentálása és igazolása

Ahogy az előző pontban már utaltunk rá, a kutatás azt mutatta, hogy **a korábbi rendszerben sok esetben viszonylag nehezen volt visszakövethető, hogy milyen nyomozási iratokat adtak át a hatóságok** a védelemnek és a nyomozási bírónak, **ez mikor történt meg**, illetve akár az is, hogy ez megtörtént-e egyáltalán. Ez a védelemnek a 2012/13/EU irányelv 7. cikk (1) bekezdésében garantált jogai érvényesülése tekintetében problémákat vetett fel. A Legfőbb Ügyészség által alkotott, a 2017-es kutatás idején hatályos szabályok³⁷ szerint ugyan az ügyészi indítványban nem csupán általánosságban, hanem tételesen fel kellett sorolni, hogy milyen nyomozási iratok másolatát juttatják el a védelemnek, a kutatási tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy ez a követelmény nem valósult meg teljeskörűen, vagy legalábbis a védelem és a bírák számára a szóban forgó listák nem voltak hozzáférhetőek.

A Legfőbb Ügyészség megkövetelte azt is, hogy igazolják az iratoknak a terhelt és a védő általi átvételét, de csak abban az esetben, ha a döntést ülésen kell meghozni.³⁸ Ezt abból a szempontból aggályosnak tartottuk, hogy az előzetes letartóztatás meghosszabbítására gyakran nem ülésen került sor, és a meghosszabbítás előtt sok esetben még nagyobb jelentősége lehet az iratokhoz való hozzáférésnek, mint az előzetes letartóztatás elrendelése előtt. Az interjúk azt mutatták, hogy a nyomozási iratok átvételének dokumentálása egyébiránt rendszerben megtörténik (az ügyvédek aláírásukkal igazolják az átvételt), az viszont aggályos, hogy az igazolások sok esetben nem jutnak el a nyomozási bíróhoz, illetve az átadás külön igazolását kevés bíró követeli meg, és az átadást igazoló dokumentumból nem minden esetben kap példányt a védelem. Nem minden esetben derült ki továbbá

³⁷ A vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a vádemeléssel kapcsolatos ügyészi feladatokról szóló 11/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás, 21. § (4) bekezdés; LÜ Emlékeztető 402.1.) h)–i) pontok

³⁸ LÜ Emlékeztető 402.1.) h) pont

az aktából, hogy pontosan mikor kapta meg a védelem a nyomozási iratok másolatát. Kutatási jelentésünkben úgy foglaltunk állást, hogy szükséges lenne a fenti gyakorlati hiányosságok kiküszöbölése.

Pozitívum, hogy az új Be. végrehajtási szabályai, közelebbről a 12/2018. (VI. 12.) IM rendelet **immár jogszabályi szinten és általában – vagyis a korábbinál jóval szélesebb körben – írja elő, hogy nyilvántartást kell vezetni többek között arról, hogy az eljárás egyes szereplői pontosan milyen ügyiratokat ismertek meg, és pontosan mikor** került sor a megismerés biztosítására; emellett a nyilvántartást és a megismerést igazoló dokumentumot az adott ügy „aktájának” részévé kell tenni, ami így az eljárás minden szereplője számára elérhetővé válik:

„19. § (1) A megismerés biztosításáról nyilvántartást kell vezetni, amelyben fel kell tüntetni

a) a megismerésre jogosult nevét és eljárási minőségét,

b) a megismerés biztosításának módját,

c) az ügyirat megnevezését,

d) az ügyirat kezdő és befejező oldalszámát, felvétel esetén a kezdő és befejező órát és percet,

e) a másolatért fizetett illeték összegét vagy a másolat készítésének illetékmentességét,

f) ha a megismerés biztosítása során rendkívüli esemény történt, valamint

g) a megismerés biztosításának időpontját, illetve tartamát.

(2) Ha az ügyirat megismerésének biztosítása a megismerésre jogosult személyes jelenlétével valósul meg, az ügyirat megismerésének megtörténtét – ideértve a személyesen kézbesített másolat átvételét is – a megismerésre jogosult keltezéssel ellátott aláírásával igazolja.

(3) Az (1) bekezdés szerinti nyilvántartást, illetve a megismerés megtörténtének igazolására alkalmas, (2) bekezdés szerinti iratokat az ügyiratok között kell kezelni.”

Vagyis a korábban feltárt gyakorlati hiányosságokat az IM rendelet orvosolni látszik.

4.1.3. A rendelkezésre bocsátás időszerűsége

A 2012/13/EU irányelv preambuluma szerint az ügy anyagait „kellő időben” kell a terhelt, illetve a védő rendelkezésére bocsátani. **A régi Be.** azonban **nem írt elő határidőt** arra vonatkozóan, hogy az előzetes letartóztatás elrendelésével kapcsolatos ülés előtt mennyi idővel kell a védelemnek megküldeni az ügyészi indítványt és a csatolt iratokat. A kutatási eredmények azt mutatták, hogy ez **a jogszabályi hiányosság azzal járhat, hogy a védelem nem kellő időben** – akár az ülés előtt kevesebb mint egy órával – **kapja meg az iratokat**, nincs lehetősége ezek áttanulmányozására, ami lerontja a 2012/13/EU irányelv átültetésének pozitív hatását. A Magyar Helsinki Bizottság ezért azt javasolta, hogy vagy határozzanak meg egy olyan minimális határidőt az előzetes letartóztatás elrendelésére irányuló indítvány és az azzal kapcsolatos nyomozási iratok a védelemnek az ülést megelőző megküldésére, amely reálisan lehetővé teszi a védelem számára a felkészülést, vagy foglalják jogszabályba a kellő időben való megküldés követelményét.

A kutatási eredmények alapján a védelem valamivel jobb helyzetben van a felkészülésre rendelkezésre álló időt illetően az előzetes letartóztatás meghosszabbítása esetében, de az is előfordul, hogy olyan kevés idővel a bíróságnak az előzetes letartóztatás meghosszabbításáról való döntése előtt érkeznek meg a védőhöz a nyomozási iratok, hogy azokra nem tud támaszkodni, és érdemi haszna az iratokhoz való hozzáférésnek a döntés előtt már nem lesz. Azt javasoltuk ezért, hogy az előzetes letartóztatás elrendelését követően keletkezett, az előzetes letartóztatás szempontjából releváns nyomozási iratokat az eljárás folyamatában adják át a védelemnek, ne várják meg azzal, amíg az ügyészség az előzetes letartóztatás meghosszabbítását indítványozza.

Az új Be. a fenti problémák egy részét egyrészt a folyamatos és teljes iratmegismerés koncepciójával megoldja, emellett további garanciákat is meghatároz a letartóztatással kapcsolatos

indítványok esetében, kifejezetten kimondva például, hogy a letartóztatás meghosszabbítására irányuló indítvány esetén az előző döntés óta keletkezett, az indítványban hivatkozott ügyiratok megismerését biztosítani kell. **Külön kiemelendő pozitívum, hogy az új Be. előírja, hogy az ügyiratok megismerését a védekezésre való felkészüléshez szükséges időben és módon, de legkésőbb az ülés megkezdését megelőző egy órával biztosítani kell a védelem számára:**

„470. § (1) Ha az indítvány tárgya letartóztatás vagy előzetes kényszergyógykezelés elrendelése, az indítvány megküldését követően a gyanúsított és a védő számára biztosítani kell azoknak az ügyiratoknak a megismerését, amelyekre az indítványban hivatkoznak.

(2) Ha az indítvány tárgya a letartóztatás meghosszabbítása, az indítvány megküldését követően a gyanúsított és a védő számára biztosítani kell azoknak az ügyiratoknak a megismerését is, amelyekre az indítványban hivatkoznak és amelyek a letartóztatás tárgyában hozott legutóbbi döntést követően keletkeztek.

(3) Az ügyészség az (1) és (2) bekezdésben meghatározott ügyiratok megismerését a védekezésre való felkészüléshez szükséges időben és módon – legkésőbb az ülés megkezdését megelőző egy órával – köteles a terhelt és a védő számára biztosítani. Az ügyészség az (1) és (2) bekezdésben foglalt teljesítéséhez a nyomozó hatóságot is igénybe veheti.”

Ugyanakkor az a gyakorlaton fog múlni, hogy a letartóztatás meghosszabbítása esetén a „védekezésre megfelelő idő és mód” mit jelent majd pontosan.

Megjegyzendő továbbá, hogy az előkészítő eljárással, a nyomozás felügyeletével és irányításával, valamint a befejező intézkedésekkel kapcsolatos ügyészi feladatokról szóló 9/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 24. § (4) bekezdése előírja a következőket:

„24. § (4) [...] A letartóztatás elrendelésére és meghosszabbítására irányuló indítványban utalni kell arra is, hogy az ügyészség a Be. 469. § (2) bekezdésében,³⁹ valamint 470. § (1) és (2) bekezdésében írt kötelezettségeinek miként tett eleget, a gyanúsított megjelenéséről és a védő értesítéséről hogyan gondoskodott. [...]”

4.1.4. A nyomozási bíró szerepe

A 2017-ben lezárult kutatásban vizsgáltuk továbbá az előzetes letartóztatásról döntő nyomozási bíró szerepét az előzetes letartóztatást megalapozó iratok átadása kapcsán. Az egyik fontos kérdés az volt e tekintetben, hogy a nyomozási bírák szerint **akadálya-e az iratok átadásának elmaradása az ülés megtartásának**. Ezzel kapcsolatban nem teljesen egységes a bírói gyakorlat: míg például a Budai Központi Kerületi Bíróság nyomozási bírói csoportjának gyakorlata szerint „az iratok átadásának a felkészüléshez is megfelelő időben való megtörténte az ülés megtartásának ugyanolyan feltétele, mint a védő szabályszerű értesítése”,⁴⁰ voltak olyan, a kutatás keretében megkérdezett nyomozási bírák, akik ezzel ellentétes állásponton voltak. Ezért azt javasoltuk, hogy foglalják jogszabályba, hogy az előzetes letartóztatásra irányuló indítvánnyal kapcsolatos nyomozási iratok másolatának megküldése a védelem részére az előzetes meghallgatással kapcsolatos ülés vagy döntés előfeltétele, ennek hiányában ülés nem tartható, illetve döntés nem hozható.

Fontos kérdés továbbá, hogy **mi a következménye annak, ha a fény derül rá, hogy nem kellő időben kapta meg az iratokat a védelem**. Ezzel kapcsolatban pozitívum, hogy a kutatási tapasztalatok szerint sok bíró biztosít ilyen esetben időt a védelem számára az iratok tanulmányozására – úgy véltük, ezt a lehetőséget indokolt lenne kifejezetten kimondania a jogszabálynak.

Ami a védelemnek átadott iratok körének kontrollálását illeti, a nyomozási bírók szerepe nem igazán tűnt számottevőnek, aminek egyik oka az iratátadás azon konstrukciója volt, hogy főszabály szerint a nyomozási bíró a védelemmel egyező iratanyagot kap. Ezzel összefüggésben a Magyar Helsinki Bizottság azt javasolta: alkossanak kifejezett szabályt arra, hogy amennyiben a nyomozási bíró észleli,

³⁹ 469. § (2) Az ügyészség az indítvány előterjesztésével egyidejűleg indítványát megküldi a gyanúsítottnak és a védőnek.

⁴⁰ Matusik Tamás: Gondolatok az előzetes letartóztatás hazai gyakorlatát ért kritikák kapcsán. *Magyar Jog*, 2015/5., 289–293. o.

hogy nem bocsátották az ügy összes, az előzetes letartóztatás jogszerűségének megítéléséhez szükséges anyagát a terhelt, illetve védője rendelkezésére, akkor ismertethesse az ülésen a védelemmel ezen iratokat, amennyiben azok a rendelkezésére állnak, és szükség esetén további nyomozási iratok átadására szólíthassa fel az ügyészséget. Ahhoz azonban, hogy a bíró egyáltalán felmérhesse, hogy fennállnak-e az ülés, illetve a döntés feltételei, szükséges, hogy információja legyen arról, hogy megkapta-e a védelem az iratokat, mikor kapta meg ezeket, és hogy elegendő ideje volt-e ezek tanulmányozására. E tekintetben nyilván a védelemnek is feladata, hogy jelezze, ha ezekkel a feltételekkel kapcsolatban valamilyen problémát tapasztalt, de úgy véltük, fontos garancia, hogy a bíró automatikusan, minden esetben nyilatkoztassa erről a védőt és a terheltet.

Az új Be. a következőket írja elő a bíróság vádemelés előtti feladatai kapcsán:

„477. § (1) Ha a 466. § (1) bekezdésében meghatározott indítványt⁴¹ [olyan indítvány, amely alapján ülést kell tartani] az ügyészség terjesztette elő és a bíróság az ülés megkezdését megelőzően megállapítja, hogy az ülés megtartásának a feltételei hiányoznak, a bíróság az ügyiratokat határozat hozatala nélkül visszaadja az ügyészségnek.”

Vagyis **a nyomozási bírának kifejezetten lehetőségük lesz arra, hogy az ügyiratok visszaadásával és a határozathozatal elmaradásával „szankcionálják”, ha az ülés feltételei nem állnak fenn**, vagyis elvileg kifejezett lehetőségük lesz a feljebb bemutatott előírások betartatására, és például annak kikényszerítésére, hogy a védelem az ügyészi indítványban hivatkozott ügyiratokat megfelelő időben megismerhesse. Ugyanakkor meglátásunk szerint e tekintetben is **sok múlik majd a bíróságok és a nyomozási bírák gyakorlatán, és az ügyvédek „agilitásán” is.**

Emellett például arra az esetre, ha ülésen kívül, ügyiratok alapján határoz a bíró a letartóztatás meghosszabbításáról, és az ügyészség nem bocsátotta megfelelő időben a védelem rendelkezésére az újonnan keletkezett ügyiratokat, és így a védelem nem tudott az ügyész indítványára érdemben és időben reagálni, a törvényszöveg nem biztosít hasonló lehetőséget a nyomozási bírónak.

4.1.5. Jogorvoslat

A régi Be. szabályai szerint a terhelték és a védők panasszal élhettek az ellen, ha nem, vagy késve bocsátották a védelem rendelkezésére az előzetes letartóztatás elrendelésére, illetve meghosszabbítására irányuló ügyészi indítványt megalapozó nyomozási iratokat. A kutatási eredmények azonban azt mutatták, hogy **az ügyvédek kevés esetben nyújtanak be panaszt és szkeptikusak a panasz intézményének hatékonyságával kapcsolatban.**

Ahogy azt feljebb már jeleztük, az új Be. szerint **a megismerés, illetve a megismerési mód korlátozásáról határozatot kell hozni, ami ellen jogorvoslati lehetőség (panasz) áll rendelkezésre** az új Be. 369. §-a alapján. Emellett az új Nyer. 108. § (1) bekezdése szerint a megismerésnek vagy a megismerés módjának korlátozásáról rendelkező határozatban „– az eljárás érdekeire is figyelemmel – a korlátozással érintett ügyiratot azonosításra alkalmas módon kell megjelölni”, ami elősegíti, hogy érdemben lehessen panasszal élni.

Mindezek a jogorvoslati jog megerősödését jelentik, ugyanakkor **e tekintetben is sok fog múlni a gyakorlaton**, így azon, hogy a hatóságok a gyakorlatban az „eljárás érdekeire is figyelemmel” kitévelt hogyan értelmezik majd, valamint hogy a panaszok elbírálásának gyakorlata és az ezzel kapcsolatos ügyvédi percepció megváltozik-e.

⁴¹ 466. § (1) A bíróság ülést tart, ha az indítvány tárgya

a) személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés elrendelése,

b) letartóztatás meghosszabbítása, és az indítványban a meghosszabbítás okaként a korábbi határozathoz képest új körülményre hivatkoztak,

c) a letartóztatásnak az elrendelésétől számított hat hónapot meghaladó meghosszabbítása,

d) elmeállapot megfigyelésének elrendelése [...].

4.2. Az ülésen való részvétel és az arról való értesítés

2015-ös kutatásunkban a büntetőügyek iratainak vizsgálata azt mutatta, hogy **az előzetes letartóztatással kapcsolatos első ülés kivételével a kirendelt védők nagyon ritkán jelennek meg az előzetes letartóztatással kapcsolatos üléseken** (amelyeken a jelenlétük a vádemelés előtt opcionális): ezeken az üléseken az esetek 66%-ában nem volt jelen védő. (Emellett – ahogy arra feljebb már utaltunk – amikor a kirendelt védők megjelentek, az aktivitásuk szintje sok kívánnivalót hagyott maga után.) Annak fényében, hogy mennyire fontos a védő jelenléte akkor, amikor a terhelt szabadságának a jogerős ítélet előtti elvonása a tét, ez meglehetősen aggasztó eredmény. A probléma orvosolására a következő javaslatokat tettük:

- Tegyük kötelezővé a védő jelenlétét az előzetes letartóztatással kapcsolatos üléseken, de különösen az előzetes letartóztatás elrendelésével kapcsolatos ülésen.
- Határozzanak meg olyan határidőt a védő az előzetes letartóztatással kapcsolatos ülésről való értesítésére, amely reálisan lehetővé teszi a védő számára az ülésen való megjelenést.
- Fontolják meg az elektronikus kézbesítés bevezetésének lehetőségeit a védelemnek az előzetes letartóztatás elrendelésével kapcsolatos ülésről való értesítése kapcsán.

Az új Be. **nem teszi kötelezővé a védő részvételét a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos üléseken**, ugyanakkor több olyan rendelkezést tartalmaz, amelyek általában abba az irányba hatnak, hogy a védelem nagyobb eséllyel tudjon részt venni a nyomozás során az eljárási cselekményeken. Ilyen például a 113. §, amely ötnapos, 24 órás, illetve – a terheltet érintő, sürgős eljárási cselekmény esetén – kétórás határidőket határoz meg a védő az eljárási cselekményről való értesítésre:

„113. § (3) Az idézést és az értesítést oly módon kell kézbesíteni, hogy azt a címzett legkésőbb az eljárási cselekmény időpontja előtt öt nappal megkapja. A nyomozás során, ha az eljárási cselekmény sürgőssége indokolja, az idézés és az értesítés oly módon is kibocsátható, hogy a címzett azt az eljárási cselekmény időpontja előtt huszonnégy órával korábban kapja meg.

(4) Ha az eljárási cselekmény sürgőssége indokolja, a terheltet érintő eljárási cselekmény esetén a védő idézése, illetve értesítése oly módon is kibocsátható, hogy a védő azt az eljárási cselekmény időpontja előtt két órával kapja meg.

(5) Az idézett hozzájárulása esetén a (3) és a (4) bekezdésben meghatározott időközön belüli időpontra is kibocsátható idézés, illetve az értesített hozzájárulásával az eljárási cselekmény a (3) és a (4) bekezdésben meghatározott időközön belül is megkezdhető.”

Az újonnan bevezetett kétórás határidő ugyan bizonyos esetekben kevés lehet, ugyanakkor az mindenképp **pozitív irányba való elmozdulásnak értékelendő, hogy a korábbiakkal ellentétben legalább egy minimális határidő bekerült a törvényszövegbe a „halaszthatatlan” eljárási cselekmények kapcsán**. Szintén pozitívum, hogy a 113. § kifejezetten kimondja az értesítés módja kapcsán a következőket:

„113. § (1) Az idézés és az értesítés kézbesítés útján, kizárólag hangkapcsolatot biztosító elektronikus úton, vagy a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság előtti megjelenés alkalmával szóban történik.”

Növelheti továbbá a védők „részvételi” hajlandóságát, hogy az eljárási cselekményen, így **a kényszerintézkedéssel kapcsolatos ülésen telekommunikációs eszköz útján is részt vehet mind a terhelt, mind a védő:**

„120. § (1) Az eljárási cselekményen történő jelenlétre e törvény alapján kötelezett vagy jogosult számára a jelenlét telekommunikációs eszköz útján is biztosítható [...]”

„121. § (1) A bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság hivatalból vagy az eljárási cselekményen jelenlétre kötelezett vagy jogosult személy által előterjesztett indítványra rendelheti el a telekommunikációs eszköz használatát.”

„122. § (5) A telekommunikációs eszköz használata csak a terhelt hozzájárulásával rendelhető el a) a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés elrendelése tárgyában tartott ülésen [...] történő terhelti jelenlét biztosítására. [...]”

Emellett bár a gyanúsított kihallgatásokra vonatkozik, de megemlítendő itt az új Be. 387. § (3) bekezdése is, amely szerint **a gyanúsított kihallgatást legkorábban két órával az ügyvéd értesítése után lehet csak megkezdeni**, vagyis kifejezett szabály lesz, hogy a rendőrségnek várnia kell a védőre:

„387. § (3) Ha a gyanúsított vagy a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy védőt kíván meghatalmazni, vagy a nyomozó hatóság, illetve az ügyészség védőt rendel ki, a nyomozó hatóság vagy az ügyészség a védőt nyomban értesíti és a gyanúsított kihallgatást a védő megérkezéséig, de legalább két órára elhalasztja. Ha a megállapított határidőn belül

a) a védő nem jelenik meg, illetve

b) a gyanúsított vagy a megalapozottan gyanúsítható személy a védővel lefolytatott tanácskozási alapján a kihallgatás megkezdéséhez hozzájárul,

a nyomozó hatóság vagy az ügyészség a gyanúsított kihallgatást megkezdi.”

De ugyanígy a hatékony védelemhez való jog érvényesülését segíti elő az új Be. 39. §-ának következő rendelkezése is, amely a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos ülések kapcsán is alkalmazható:

„(6) Az (1) bekezdés b)⁴² és e)⁴³ pontja szerinti jog gyakorlása érdekében a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság az eljárási cselekmény megkezdését vagy elvégzését legalább egy órára elhalasztja, ha a terheltnek a védekezésre való felkészülésre, vagy a védővel való tanácskozási az eljárási cselekmény megkezdése előtt – a terhelt és a védő önhibáján kívüli okból – nem volt lehetősége.”

Végezetül kiemelendő még, hogy **a védelem** 2018. július 1. óta nemcsak akkor **kötelező**, ha a terhelt fogva van tartva, hanem a személyi szabadságot csak korlátozó kényszerintézkedések esetén is, vagyis **akkor is, ha a terhelt bűnügyi felügyelet vagy távollattartás hatálya alatt áll**:

„44. § A büntetőeljárásban védő részvétele kötelező, ha [...]

b) a terhelt személyi szabadságot érintő kényszerintézkedés hatálya alatt áll, [...]”

A kutatás során felmerült problémaként az is, hogy az indítványokat valójában író ügyészeket gyakran helyettesítik a meghallgatásokon olyan kollégáik, akik egyáltalán nem ismerik az adott ügyet, formálissá teszi az ügyészi jelenlétet. Annak érdekében, hogy az ügyészi jelenlét érdemivé váljon és lehetővé váljon az ügyészek számára, hogy eleget tegyenek az eljárási jogok védelmére irányuló feladatuknak, azt a javaslatot tettük, hogy biztosítsák közjogi szervezetszabályozó eszköz megalkotásával vagy munkaszervezési lépésekkel, hogy **az előzetes letartóztatással kapcsolatos üléseken az indítványozó ügyész legyen jelen**, és ha ez nem megoldható, akkor a jelen lévő ügyész az indítványt módosíthassa. Ilyen irányú változtatásról az új Be. hatálybalépése kapcsán nem tudunk.

4.3. Jogorvoslati lehetőségek és a másodfokú döntés

A 2015-ös kutatásunkban elemzett, előzetes letartóztatással kapcsolatos döntések elleni fellebbezésekkel összefüggésben három fontos problémát hangsúlyoztunk. Először is bár a fellebbezések némileg sikeresebbek voltak az eljárások későbbi szakaszában (az előzetes letartóztatást elrendelő döntéseket a vizsgált ügyekben gyakorlatilag kivétel nélkül fenntartották), **a védők** – akik többségükben kirendelt védők voltak – **csupán nagyjából az esetek felében élnek fellebbezési jogukkal**. Másodsor: a régi Be. sajátosságai miatt **az előzetes letartóztatásról döntő másodfokú bíróságok soha nem találkoztak a terhelttel személyesen**. Vagyis ha az elsőfokú bíróság (amelynek közvetlen benyomása van az előtte megjelenő terheltől) nem rendelte el vagy hosszabbította meg az előzetes letartóztatást (és például alternatív kényszerintézkedést alkalmazott helyette), az előzetes letartóztatást végül egy olyan bíróság rendelhette el, amely előtt a terheltnek nem volt joga megjelenni, amely felveti az Emberi Jogok Európai Bírósága releváns sztenderdjének

⁴² 39. § (1) A terhelt jogosult arra, hogy [...] b) a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság megfelelő időt és körülményeket biztosítson számára a védekezésre való felkészüléshez [...].

⁴³ 39. § (1) A terhelt jogosult arra, hogy [...] e) a védőjével ellenőrzés nélkül tanácskozzon [...].

sérelmét. Harmadszor: néha igen **hosszú időbe telik a másodfokú döntések meghozatala**, amely sérti azt az elvet, hogy a fogva tartott terheltek esetében megfelelő gyorsasággal kell az eljárást lefolytatni. Mindezekre tekintettel a következő ajánlásokat tettük:

- Határozzanak meg megfelelő határidőt az előzetes letartóztatással kapcsolatos döntések elleni fellebbezést elbíráló végzése meghozatalára.
- Tegyék lehetővé az előzetes letartóztatással kapcsolatos döntések elleni fellebbezést elbíráló másodfokú bíróságok számára is ülés tartását. Tegyék kötelezővé az ülés tartását másodfokon akkor, ha az első fokon eljáró bíróság ülésen döntött az előzetes letartóztatásról, illetve akkor, ha az ülés alapján a nyomozási bíró, vagy a terhelte személyesen meghallgató elsőfokú bíróság nem rendelte el (illetve tartotta fent) az előzetes letartóztatást, az iratok alapján azonban a másodfokú bíróságban felmerül a terhelt szabadságelvonásának szükségessége.

Pozitív előrelépés, hogy az új Be. **bizonyos** – az általunk javasoltnál ugyan jóval szűkebb – **körben lehetővé teszi másodfokon is ülés tartását:**

„480. § (3) A letartóztatás elrendelésére irányuló indítvány elutasítása esetén – ideértve azt is, ha a bíróság a letartóztatás helyett bűnügyi felügyeletet, illetve távollattartást rendel el – az ügyészség, a terhelt, illetve a védő a jogorvoslati nyilatkozatával egyidejűleg indítványozhatja, hogy a fellebbezést ülésen bírálják el. Erre a terheltet a jogorvoslati nyilatkozatok megtételekor figyelmeztetni kell.”

„481. § (4) A 480. § (3) bekezdése esetén a törvényszék másodfokú tanácsa ülést tart. A törvényszék erre irányuló indítvány hiányában is ülést tarthat. [...] A fellebbezés elbírálásának nem akadály, ha a terhelt az ülésen nem jelenik meg. Az ülésen a letartóztatás elrendelését indítványozó ügyészségen működő ügyész vesz részt.”

Határidőt ugyanakkor a fellebbezés elbírálására nem találunk a törvényszövegben.

4.4. A letartóztatás hossza

4.4.1. A letartóztatás hossza és a soronkívüliség elve

A Magyar Helsinki Bizottság 2015-ös kutatása során mind az iratkutatás, mind az interjúk tapasztalatai megerősítették, hogy **azt a követelményt, hogy a fogva tartott terheltek esetében az eljárást időben és különös gondossággal kell lefolytatni, nem tartják teljes mértékben tiszteletben a magyar büntető igazságszolgáltatási rendszerben.** A nyomozó hatóságok gyakran **nem tartják be a soronkívüliség elvét** az előzetes letartóztatottak ügyeiben, a fokozott ügyészi felügyelet nem látszik megoldani a problémát, és a jogszabályok nem hatalmazzák fel (vagy legalábbis nem hatalmazzák fel közvetlenül) a bíróságokat arra, hogy az előzetes letartóztatást a nyomozó hatóság és/vagy az ügyészség késlekedésére figyelemmel megszüntessék – és ezt nem is teszik meg, még extrémnek tekinthető esetekben sem. Utóbbira példa a következő, a kutatással érintett egyik bírói döntésből származó idézet, amely ugyan erőteljes kritikát fogalmazott meg az eljárás elhúzódásával kapcsolatban, de mégis meghosszabbította – a hajléktalan, a nyomozási iratokban roma származásúként azonosított – terhelt előzetes letartóztatását, akit az eljárás végén végül felmentettek:

„A gyanúsítottat az egy éve tartó fogvatartása (sic!) alatt 2011 novemberében, majd ezt követően 2012 szeptemberében hallgatták ki, összesen két esetben. [...] A 2012 májusa óta eltelt hat hónapban a nyomozó hatóság egyetlen tanút – [...] – hallgatta ki. Mindez súlyosan sérti a gyanúsított tisztességes eljáráshoz való jogát függetlenül attól, hogy vonatkozásában a korábbi életvitelére és előéletére figyelemmel az elérhetelenné válás, valamint a bűnisméltés tényadatokon nyugvó konkrét veszélye egyértelműen megállapítható. [...] Legsúlyosabb mulasztás [a nyomozás kapcsán] azonban a sértettek egymással történő szembesítésének elmulasztása a terhelt cselekvőségére vonatkozóan.”

A fent vázoltak időről időre elhúzódó előzetes letartóztatásokhoz vezetnek, ami sérti a terheltek szabadsághoz való jogát. Emellett az előzetes letartóztatás felső korlátjának eltörlése egyes büntetőeljárások esetében (lásd a következő pontot) azt a veszélyes üzenetet hordozza, hogy a jogalkotó hajlandó elfogadni az eljárások jelentős elhúzódását olyan esetekben is, amikor a terheltek fogva tartják az eljárás alatt. E problémák orvoslására a következő lépéseket tartottuk kívánatosnak:

- Határozzanak meg jogszabályi szinten eszközöket a bíróság számára a soronkívüliség elvének biztosítására (pl. ha a nyomozás elhúzódása az előzetes letartóztatás elhúzódását is okozza, a bíró határozhasson meg határidőt egyes nyomozati cselekmények elvégzésére; legyen jogszabályban kimondott lehetőség az előzetes letartóztatás megszüntetésére a nyomozati cselekmények hiányában; stb.).
- Biztosítsák a szakértői intézmények számára a szükséges anyagi és humán erőforrásokat, hogy a szakértői vélemények időben elkészüljenek.
- Biztosítsanak képzést az ügyészek és a bírák számára az Emberi Jogok Európai Bírósága az előzetes letartóztatás ésszerű hosszával kapcsolatos esetjogáról.

Az új Be. szintén **előírja a soronkívüliség elvét**, de nem csupán a fogva tartott, hanem **a személyi szabadságot érintő kényszerintézkedés hatálya alatt álló terheltek esetében**:

„79. § (1) A büntetőeljárást soron kívül kell lefolytatni

a) ha a terhelt személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés hatálya alatt áll [...].”

Emellett a törvényszöveg a kényszerintézkedések kapcsán általában előírja a következőt:

„271. § (1) A kényszerintézkedés elrendelésekor, illetve végrehajtása során arra kell törekedni, hogy annak alkalmazása az érintett alapvető jogainak a korlátozását csak a legszükségesebb mértékben és ideig eredményezze.”

A nyomozási bírák azonban nem kaptak kifejezett jogosítványokat a letartóztatások elhúzódásának „szankcionálására”. Vagyis a büntetőeljárás szereplőin fog múlni, hogy hogyan alakítják a gyakorlatot, vagyis hogy a fenti rendelkezésekre mennyiben fognak hivatkozni, azokat mennyiben fogják figyelembe venni. (Megjegyzendő, hogy a régi Be. is tartalmazta mind a soronkívüliség elvét, mind annak előírását, hogy a hatóságoknak arra kell „törekedniük”, hogy az előzetes letartóztatás „a lehető legrövidebb ideig tartson”.)

4.4.2. A „korlátlan” előzetes letartóztatás

A régi Be.-t 2013 végén egy egyedi ügyre, az „ároktoói banda” tagjainak szökésére reagálva módosította úgy az Országgyűlés, hogy bizonyos esetekben tulajdonképpen korlátlan időtartamúvá vált az előzetes letartóztatás. A 2013. november 19. óta hatályos módosítás szerint a tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt folyamatban levő büntetőeljárások esetében nincs felső időbeli korlátja az előzetes letartóztatásnak az ügydöntő határozat meghozatala előtt, vagyis gyakorlatilag bármeddig folyhat úgy az elsőfokú eljárás, hogy a terhelt előzetes letartóztatásban marad.

Ez álláspontunk szerint súlyos alapjogi aggályokat vet fel, az Alaptörvény és az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga fényében is.⁴⁴ Ezért a Magyar Helsinki Bizottság és az Eötvös Károly Intézet 2014 januárjában az alapvető jogok biztosához fordult az ügyben, kérve az ombudsmant, hogy kezdeményezze az Alkotmánybíróságnál az új szabály megsemmisítését, tekintettel arra, hogy az sérti a személyi szabadsághoz való jogot.⁴⁵ Az alapvető jogok biztos a fenti beadvány nyomán 2015 márciusában indítványozta⁴⁶ az Alkotmánybíróságnál a Be. érintett rendelkezésének megsemmisítését,

⁴⁴ Vö. például: *Tomasi kontra Franciaország* (Application no. 12850/87, Judgment of 27 August 1992). Lásd még: D.J. Harris – M. O’Boyle – E. Bates – C. Buckley: *Law of the European Convention on Human Rights*. Oxford University Press, 2009, 181. o.

⁴⁵ A beadvány itt érhető el: http://helsinki.hu/wp-content/uploads/elo%CC%8Bzetes-letart_beadvany.pdf.

⁴⁶ Az indítvány itt érhető el:

<http://www.ajbh.hu/documents/10180/1957691/Alkotm%C3%A1nyb%C3%ADr%C3%B3s%C3%A1gi+ind%C3%ADtv%C3%A1>

indítványában amellel foglalva állást, hogy a jogállamiság elvéből és a személyes szabadság alapjából szükségszerűen következik, hogy törvény rendelkezzen az előzetes letartóztatás időtartamának a maximumáról. Az **Alkotmánybíróság** azonban sajnálatos módon **az új Be. elfogadásáig** – és jelen háttéranyag elkészültéig – **nem döntött** az ügyben.

Az új Be. **fenntartja a korlátlan előzetes letartóztatás intézményét, bár a régi Be.-nél szűkebb körben**: az új Be. 298. (2) bekezdés a) pontja szerint az ügydöntő határozat kihirdetése előtt elrendelt (illetve meghosszabbított) letartóztatás nem szűnik meg négy év után sem, „ha a terhelttel szemben életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető bűncselekmény miatt van folyamatban eljárás”.

5. Nemzetközi visszhang

Ahogy fent már többször utaltunk rá, **az Emberi Jogok Európai Bírósága számos magyar ügyben mondta ki az évek során nagyon hasonló okokból, hogy a kérelmező előzetes letartóztatása sérti az Emberi Jogok Európai Egyezményének 5. Cikkét**, tekintettel többek között az előzetes letartóztatás elhúzódására, a bíróságok sematikus indoklásaira és az alternatív kényszerintézkedések megfontolásának hiányára. A 2011 után az Európa Tanács Miniszteri Bizottságához **a vonatkozó ítéletek végrehajtása kapcsán benyújtott kormányzati jelentések ugyanakkor semmilyen érdemi „általános intézkedést” nem irányoztak elő az egyezményesértékek orvoslására, illetve megelőzésére.**

- Az egy 2007-es kérelmen alapuló *Darvas kontra Magyarország*⁴⁷ ügyben, amelynek vizsgálatát a Miniszteri Bizottság azóta lezárta, 2012 márciusában nyújtott be jelentést⁴⁸ a magyar kormány (tehát jóval azelőtt, hogy a letartóztatottak számának csökkenése megkezdődött volna). Ebben a következőképp nyilatkozott: „További általános intézkedéseket nem tartottunk szükségesnek, mert az ügy egy elszigetelt eset volt, és az Egyezmény, valamint a Bíróság esetjoga közvetlen hatállyal bírnak a magyar jogrendszerben.”
- Az *X. Y. kontra Magyarország* ügycsoportba a vezető ügyön kívül 12 további ítélet⁴⁹ tartozik – ezeknek a végrehajtását a Miniszteri Bizottság jelenleg úgynevezett „sztenderd” eljárás keretében vizsgálja. Ebben az ügyben a magyar kormány 2013-ban nyújtott be utoljára jelentést⁵⁰ a Miniszteri Bizottságának, amelyben csupán a következő mondat szerepel az előzetes letartóztatások elhúzódása kapcsán: „Ami az 5. Cikk (3) bekezdését illeti, az előzetes letartóztatások elhúzódásával kapcsolatos általános intézkedések már az Imre, Maglódi, Csáky és Bárkányi kontra Magyarország ügyek kapcsán elfogadásra kerültek (lásd: Resolution CM/ResDH(2011)222).”

A probléma ezzel az, hogy a jelentésben hivatkozott ügyekben a kormány általános intézkedésként a 2003. július 1-jén hatályba lépő régi Be.-re, illetve egyes, 2006. május 1-jén hatályba lépő módosításaira hivatkozott. (Az említett ügyekből kettőben ugyanis a kérelmeket még a régi Be. hatálybalépése előtt adták be, a másik két ügyben pedig egy 2002. február és 2004. október, illetve egy 2005. július és 2007. szeptember közti előzetes letartóztatást panaszoltak.) Ezek az általános intézkedések viszont nem relevánsak az *X. Y. kontra Magyarország* ügycsoportba tartozó ügyek tekintetében, amelyekben a kérelmeket mind az új Be. és a kormányzati jelentésben hivatkozott 2006-os módosítás hatálybalépése után nyújtották be (a legelsőket 2007-ben, a legutolsókat pedig 2012-ben).

ny+az+el%C5%91zezes+letart%C3%B3ztat%C3%A1s+id%C5%91tartam%C3%A1r%C3%B3l+441_2014/ceab43cc-28b7-45de-bcd8-560451487af3.jsessionid=14B19DE356AB392F37F53AE1DFDF5ADB?version=1.1.

⁴⁷ Application no. 19547/07, Judgment of 11 January 2011

⁴⁸ Elérhető: <https://rm.coe.int/16804a3065>.

⁴⁹ Az ügyek listáját lásd: <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=004-11104>.

⁵⁰ Elérhető: [http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=DH-DD\(2013\)1184E](http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=DH-DD(2013)1184E).

De nem csak az általános intézkedések kapcsán merülnek fel problémák a strasbourgi ítéletek végrehajtása tekintetében: a *Süveges kontra Magyarország*⁵¹ ügy kérelmezőjének ügyében például hiába mondta ki az Emberi Jogok Európai Bírósága még 2016-ban, hogy előzetes letartóztatása sérti az Egyezmény 5. Cikk (3) bekezdését, a kérelmező e háttéranyag írásakor is letartóztatásban van, ugyanabban az ügyben.⁵²

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának legutóbbi releváns döntése a *Lakatos kontra Magyarország*⁵³ ügyben született. A strasbourgi bíróság ebben az ügyben egyrészt újfent úgy foglalt állást, hogy a kérelmező 3 év 8 hónapig tartó előzetes letartóztatása, és mindeközben az alternatív kényszerintézkedések megfontolásának elmulasztása, valamint az előzetes letartóztatással kapcsolatos bírósági döntések sematikus és absztrakt indokolása sértette az Egyezmény 5. Cikk (3) bekezdését. Másrészt azonban általánosabb szinten is foglalkozott a Bíróság a kérdéssel az ítéletben, mérlegelve azt, hogy indokolt-e az ún. „**pilot eljárás**” megindítása, vagyis fennáll-e rendszerszintű probléma Magyarországon az (előzetes) letartóztatás kapcsán. A Bíróság végül nemleges választ adott a kérdésre, vagyis nem hozott pilot ítéletet az ügyben, kitérve többek között az alábbiakra:

- Jelenleg nagyságrendileg 60 olyan kérelem fekszik a Bíróság előtt, amelyben a kérelmezők az Egyezmény 5. Cikk (3) bekezdésének sérelmét állítják. A Bíróság álláspontja szerint miközben a függőben levő ügyek száma azt mutatja, hogy a kérelmező jogainak sérelme az előzetes letartóztatása kapcsán nem „elszigetelt eset”, nem hagyható figyelmen kívül, hogy az említett ügyek öt év alatt halmozódtak fel. (86. §)
- Ahogy arra az ügybe beavatkozó civil szervezetek⁵⁴ is felhívták a figyelmet, valóban az előzetes letartóztatás a magyar bíróságok által leggyakrabban alkalmazott kényszerintézkedés, azonban az Emberi Jogok Európai Bíróságának álláspontja szerint önmagában az előzetes letartóztatottak magas száma azokhoz képest, akik más típusú kényszerintézkedések hatálya alatt állnak, nem jelez feltétlenül az Egyezménnyel összeegyeztethetetlen gyakorlatot. (87. §)
- Ha azonban a magyar kormány a probléma megoldására tett lépései nem bizonyulnának elégségesnek, a Bíróság újra megvizsgálhatja majd az előzetes letartóztatásos ügyek kapcsán a pilot eljárás indításának lehetőségét. (91. §)

Az előzetes letartóztatás és a kényszerintézkedések kérdése a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttségével kapcsolatos, a *Varga és mások kontra Magyarország*⁵⁵ ügyben hozott pilot ítéletben is felmerült. Ebben az Emberi Jogok Európai Bírósága a következőket mondta ki:

„Arra az esetre, ha egy állam nem tudja biztosítani az Egyezmény 3. cikkének megfelelő fogvatartási körülményeket, a Bíróság és az Európa Tanács intézményeinek állandó álláspontja az, hogy túlszűfolttség problémájára a legmegfelelőbb megoldást a fogvatartottak számának a szabadságelvonással nem járó büntetések gyakoribb alkalmazásával [...], valamint az előzetes letartóztatás eseteinek minimalizálásával [...] történő csökkentése jelentené. Ez utóbbi vonatkozásában a Bíróság megjegyzi, hogy 2013 végén a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartottak közül több mint ötezeren előzetes letartóztatottak voltak [...]” (104. §)

A *Varga és mások kontra Magyarország* ügyben hozott ítélet végrehajtását ellenőrző Miniszteri Bizottság legutóbbi, 2018. márciusi döntésében⁵⁶ is kitért a kérdéskörre, és nyomatékosan felhívta a magyar hatóságokat, hogy folytassák az alternatív kényszerintézkedések szélesebb körű alkalmazása és az előzetes letartóztatások számának csökkentése érdekében tett erőfeszítéseiket.

⁵¹ Application no. 50255/12, Judgment of 5 January 2016

⁵² Lásd ezzel kapcsolatban a kérelmező jogi képviselőjének a Miniszteri Bizottsághoz benyújtott beadványát is: [http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=DH-DD\(2017\)222E](http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=DH-DD(2017)222E).

⁵³ Application no. 21786/15, Judgment of 26 June 2018

⁵⁴ Az ügyben a Magyar Helsinki Bizottság és a Human Rights Litigation Foundation avatkozott be harmadik félként.

⁵⁵ Application nos. 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, and 64586/13, Judgment of 10 March 2015

⁵⁶ Elérhető: <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=004-10809>.

Az elmúlt évek során további nemzetközi szervezetek is foglalkoztak a kényszerintézkedések magyarországi gyakorlatával. Az **ENSZ Emberi Jogi Bizottsága** például 2018-as, Magyarországgal kapcsolatos következtetéseiben üdvözölte az előzetes letartóztatás túlzott alkalmazása ellen tett erőfeszítéseket, de aggályokat fogalmazott meg a korlátlan előzetes letartóztatás lehetősége és az előzetes letartóztatások elhúzódása miatt, és felhívta a magyar államot többek között az alternatív kényszerintézkedések alkalmazására, és annak biztosítására, hogy fiatalkorúak esetében előzetes letartóztatást csak végső esetben és a lehető legrövidebb ideig alkalmazzanak a hatóságok, ha egyáltalán. A fogvatartási körülmények kapcsán az Emberi Jogi Bizottság emellett azt javasolta, hogy a magyar hatóságok alkalmazzák gyakrabban a szabadságelvonnással nem járó alternatív kényszerintézkedéseket, és Magyarország javítsa a fogva tartás fizikai körülményeit.⁵⁷

⁵⁷ *Concluding observations on the sixth periodic report of Hungary*, CCPR/C/HUN/CO/6, 9 May 2018, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/HUN/CO/6&Lang=En, 37–38. és 41–42. §